

האוניברסיטה הפתוחה
המחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות

הַרְבֵּה מַעֲמָק הַנְּהָר:

**נשים אורתודוקסיות בהנהגה הדתית –
שרה הורביץ כמקרה מבחן**

עבודה סמינריונית

במסגרת הקורס: נושאים נבחרים בהבנת הקהילה היהודית בארה"ב (10347)

מוגשת לד"ר אילן קיסר

מגיש: רן חורי
ת.ז. 038063335

26/06/2012

תוכן עניינים

3.....	מבוא.....
4.....	האורתודוכסיה המודרנית והפמיניזם בארצות הברית : רקע כללי.....
	האורתודוכסיה המודרנית בארצות הברית פמיניזם ודת – מפגש בין שני כוחות
7.....	רבנות – מסגרת התפקיד והמגדר.....
	הרב ותפקידיו הסמכת נשים לרבנות – מקורות קדומים הסמכת נשים לרבנות – התייחסויות באורתודוכסיה המודרנית
12.....	הרבה שרה הורביץ.....
	רקע נשים בתפקידי הנהגה דתיים מהר"ת הורביץ תפקוד וייחוד ישיבת מהר"ת
21.....	דחייה והתקבלות.....
26.....	דיון ומסקנות.....
32.....	נספח 1 : כתב ההסמכה של שרה הורביץ (נוסח עברי).....
33.....	נספח 2 : החלטת ה-RCA בשאלת הסמכת נשים לרבנות.....
35.....	ביבליוגרפיה.....

מבוא

עבודה זו מוגשת במסגרת הקורס "נושאים נבחרים בהבנת הקהילה היהודית בארצות הברית במאה העשרים".

הקורס עסק בהיבטים שונים של חיי הקהילה היהודית – דמוגרפיה, ארגונים, היחס לישראל ועוד. אחד מהתחומים הנלמדים היה חייהם הדתיים של יהודי ארצות הברית, המאופיינים בפלורליזם ובגיוון רב. כישראלי המתעניין רבות בחברה היהודית בארצות הברית, וכציוני דתי אשר הגיוון באורתודוקסיה המודרנית באמריקה מרתק אותו, התרחשויות ותהליכים המתרחשים בחברה האורתודוקסית מודרנית משכו ומושכים את תשומת לבי. לפיכך החלטתי להתעמק בעבודה זו באחת התופעות החדשות שהתפתחו בראשית המאה העשרים ואחת באורתודוקסיה המודרנית – שילובן של נשים במסגרת ההנהגה הרוחנית של הקהילה – ה-Clergy. מקרה הבוחן לניתוח זה הוא אירוע שהתרחש בשנת 2009: מינויה של שרה הורביץ, אישה אורתודוקסית, למהר"ת, כינוי שהוסב מאוחר יותר לרבה, ועבודתה ב-Hebrew Institute of Riverdale (HIR) בתפקיד המקביל לתפקיד רב, וכמובילת ישיבת מהר"ת שבמסגרתה מוסמכות נשים נוספות להנהגה דתית. במשך שנים נחשבה הסמכת נשים לרבנות כדגל שחור בחברה האורתודוקסית, בעוד בזרמים היהודיים האחרים הוסכם על כך במחצית השנייה של המאה העשרים. תוארה של שרה הורביץ, אם כן, מהווה נקודת מפנה חשובה שמסמלת תהליך שיש לעמוד עליו.

שאלת המחקר היא: מהם התהליכים שעוברים על החברה האורתודוקסית מודרנית ביחס להנהגה נשית דתית? על מנת לתת מענה לשאלה ינותח המקרה של הורביץ עצמה יחד עם הרקע שעליו הוא צמח והתגובות שעלו לתופעה זו, תגובות שנדלו ממאמרים ומספרים שונים וכן מכתבות רבות.

בפרק הראשון יוצג רקע כללי על האורתודוקסיה המודרנית בארצות הברית ועל השפעתו של המפגש עם הפמיניזם עליה. הפרק השני יתמקד בתפקידיו ובפעילותו של הרב, באפשרות של קיומה של רב אישה ובהתייחסות האידיאולוגיות לנושא בחברה האורתודוקסית. הפרק השלישי עוסק בשרה הורביץ עצמה – התקדימים שהיו לפניו, פעילותן של נשים במסגרת בית הכנסת, טקס מינויה של הורביץ, פעילותה בבית הכנסת והדאגה להמשכיות. הפרק הרביעי יעסוק בתגובות לכך בחברה האורתודוקסית מודרנית ויבקש לאפיין את ההתנגדות. בחלק הבא יובאו דיון ומסקנות העבודה ויוצגו התהליכים שעוברים על החברה ביחס לאפשרות שכזו.

האורתודוכסיה המודרנית והפמיניזם בארצות הברית: רקע כללי

האורתודוכסיה המודרנית בארצות הברית

מתוך אוכלוסייה של כחמישה מיליון וחצי יהודים בארצות הברית, מזהים כעשרה אחוזים את עצמם עם התנועה האורתודוכסית (רוזנר, 2010: 265; Sarna, 2004). את החברה האורתודוכסית נהוג לאפיין בשתי קבוצות מרכזיות ומובחנות – החרדים (האולטרה-אורתודוכסים) והאורתודוכסיים מודרניים. אבחנה זו דומה לאבחנה שבין החרדים לדתיים לאומיים בארץ, אולם קיימים גם הבדלים משמעותיים בין הקבוצות. מאפיינים ייחודיים של האורתודוכסיה המודרנית, בשונה מהחברה החרדית הם תפיסה של הכלה במקום של נבדלות, עמדות חיוביות כלפי המודרניות, לימודי חול ומדע ויחס חיובי כלפי הציונות (Turetsky & Waxman, 2011).

התפתחותה של החברה האורתודוכסית מודרנית בארצות הברית כקולקטיב, מבחינה היסטורית, עומדת בעיקר סביב תקופת ההגירה הגדולה בארה"ב, שהביאה אליה יהודים מזרח אירופאיים רבים בעלי רקע מסורתי, וסביב מאמציהם של בניהם להשתלב בחברה האמריקאית באופן מלא בלא לנטוש את המסורת היהודית (Ferziger, 2009: 500). בתקופת ההגירה הוקמה אגודת הרבנים (1902), בתוכה היו מאוגדים רבנים בעלי אוריינטציה שאנו מכנים היום חרדית, איש מהם לא היה יליד ארה"ב במקורו. ב-1935 הוקמה הסתדרות הרבנים של אמריקה (RCA - Rabbinical Council of America), בעלת אוריינטציה מודרנית ומעורבת יותר, שהיתה הארגון המשמעותי הראשון של רבנים אורתודוכסיים שרכשו את השכלתם התורנית בארה"ב (ליבמן, 1967). יהדות זו עברה שינויים רבים ביחס לרמת ההשכלה, המעורבות החברתית, ההקפדה הדתית והמעמד החברתי-כלכלי של חבריה, ומקובל לראות אותה כקבוצה שהתפתחה במיוחד במחצית השנייה של המאה העשרים, בעיקר משנות השבעים (Sarna, 2001; רוזנר, 2010).

האורתודוכסיה בארצות הברית צריכה להתמודד עם מציאות שבה הדת נתפסת כמוצר צריכה שהיחס אליו הוא וולונטארי, ואינה זהות חובקת כל ומחייבת (רוזנר, 2010). אין ספק, כי החיים במציאות כזו מעמידים מתח מובנה ליהודי האורתודוכס המודרני. וכך ניתן להצביע על שתי קבוצות מרכזיות בתוך החברה, המאופיינות בשיח האורתודוכסי כ-right wing וכ-left wing. ניתוח של החברה האורתודוכסית בעשור הראשון של המאה העשרים ואחת התבצע על ידי היילמן, אשר טען כי היא 'מחליקה ימינה' בהיבטים של הקצנה דתית, מעורבות בחברה הכללית, יחס לתרבות הכוללת ועוד. לטענתו, הערכים הדתיים של החרדים מאפיינים את האורתודוכסיה האמריקאית בכללותה, לאחר שהם "ניצחו את הקרב" (Heiliman, 2006). לעומתו, מאמר חדש יותר שהגיב לספר זה התייחס לגיוון ולהטרוגניות שמאפיינים את החברה האורתודוכסית מודרנית וניתח מישורים שונים – ענייני מגדר, תיאולוגיה ודפוסים ארגוניים (Turetsky & Waxman, 2011).

אחד המרכזים הגיאוגרפיים המרכזיים של הקהילה האורתודוקסית הוא בעיר ניו יורק, שבה נמצאת הקהילה האורתודוקסית הגדולה ביותר בכל רחבי אמריקה.¹ אף בדיבור השגור בקרב אורתודוקסים רווחת האבחנה בין קהילות ב-in-town וקהילות out of town (ראה לדוגמה Weill, 2011). שם נמצאים המוסדות המרכזיים, האליטה האינטלקטואלית והמנהיגים הבולטים ביותר מבחינה רוחנית.² תהליכים רבים המתרחשים באורתודוקסיה האמריקאית מקורם בעיר זו, המהווה כר פורה לחידושים, שינויים וגיוון רב (Sarna, 2004).

פמיניזם ודת – מפגש בין שני כוחות

הפמיניזם, לשלל גישותיו, הוא אחד האתגרים הגדולים שמציבה התקופה המודרנית מול הדת. העיסוק במפגש בין שניהם הוא רב ומגוון ומתנהל בדיסציפלינות שונות – החל ממנהיגים דתיים המבקשים להתעמת, לאתגר או לעצב תפיסות חדשות לאור הפמיניזם, דרך נשים (וגברים) המבקשים לאתגר את בעלי הסמכות ולהוביל שינוי, וכלה במחקרים רבים מגוונים בסוציולוגיה, היסטוריה, משפטים, ספרות, תיאולוגיה ותחומים נוספים הבוחנים את הקשר בין הפמיניזם לדת (רוס, 2007 ; Fishman, 2000).

האורתודוקסיה, בהיותה ביטוי מובהק של שמרנות יהודית, מהווה במיוחד מוקד שהמפגש שלו עם הפמיניזם גורם למתח. דבריה של בלו גרינברג ממחישים את המתח בין הניגוד הגדול ביניהם לבין ההשפעה הגדולה של הפמיניזם על הדת:

The encounter between feminism and Orthodoxy is nothing less than a *clash between two worldviews*: a contemporary ideology of equality of the sexes and the values of an eternal religion based on a high degree of gender differentiation [...]. Already, feminism has cut a deep and wide swatch into the lives of Orthodox Jewish women. It intersects our theologies, our communal and interpersonal relationships, our very sense of self. (Ner David, 2006, ix; (ההדגשה שלי

ספרה של תמר רוס מבטא את היחסים בין השניים בהרחבה, ועוסק באתגרים התיאולוגיים, ההלכתיים והחברתיים שמציג הפמיניזם ליהדות. רוס עוסקת בתיאוריות רבות ובניסיון ליצור

¹ הנתונים המעודכנים ביותר מתייחסים ל-1.5 מיליון יהודים בעיר ניו יורק, לונג איילנד ומחוז ווצ'סטר הסמוך, עם גידול דמוגרפי של 100,000 בקרב האורתודוקסים. בעיר ניו יורק עצמה (על חמשת רבעיה) ארבעים אחוז מגדירים את עצמם כאורתודוקסים (Nathan-kezis, 2012). בנוגע לאורתודוקסים מודרניים, מדובר על כ-120,000, מתוכם כ-80,000 בברוקלין ובמנהטן (Jewish community study, 2011).

² למשל – הישיבה יוניברסיטי, ישיבת חובבי תורה, דרישה, בית הדין של אמריקה, הסתדרות הרבנים של אמריקה, ה-JOFA ועוד.

יישוב ותפיסה המשלבת בין התחומים, כאשר עיקר עיסוקה הוא באתגר התיאולוגי ובנתינת מענה דתי כולל למתח הקיים (רוס, 2007). במאמר אחר ניתחה שיטות התמודדות של האורתודוכסיה עם הפמיניזם, וציינה את חוסר הנוחות והאנטיפתייה שמעורר עצם המושג פמיניזם בחוגים אורתודוכסיים מסוימים (רוס, 2006).

סרנה (Sarna, 2001) מתאר את הפמיניזם כאתגר מקיף שעמו מתמודדת האורתודוכסיה המודרנית. הוא משווה את השאלות שהעסיקו את הדור הקודם כמו קיומה של מחיצה בבתי כנסת וגובהה לשאלות המעסיקות את דורנו – השתתפות הנשים בריטואלים וטקסים דתיים, קבוצות תפילה לנשים ועוד "Women issues", וטוען כי נראה שמדובר בתחום שמפצל בין קהילות ובתי כנסת, וכי הרטוריקה הבוטה של שני הצדדים רומזת על הקושי להגיע לפשרה בעתיד. גם פישמן מציגה את האתגר והמתח שמציב הפמיניזם לנשים האורתודוכסיות המבקשות להישאר כאלה, בשל המגבלות ההלכתיות שקיימות באורתודוכסיה בנוגע לנשים (Fishman, 2000)

ההשפעות של הפמיניזם על החיים הדתיים בארצות הברית ברמה המעשית נסקרו בהרחבה על ידי רבים, ביניהם סילביה ברק פישמן, שטענה כי הפמיניזם הביא למעורבות מוגברת של נשים בדת (Fishman, 1989). היא התייחסה לתחומים רבים בהם התחולל שינוי, ביניהם התא המשפחתי, קיומן של טקסים דתיים לנשים, קבוצות תפילה, חינוך דתי לנשים ועוד. במחקר אחר ועדכני שפרסמה התייחסה להשפעות על האורתודוכסיה וציינה, בין היתר, את תחום המנהיגות. ביחס אליו התייחסה לידע התורני של נשים שמניע אותן לחתירה אחר תפקידים כאלו, מתוך השפעה מבחוץ של התנועות הלא אורתודוכסיות, ויחד עם זאת – מתוך זהירות מלהשתמש בשפה הדומה לשלהן, כמו המילה 'רב' כתואר לאישה (Fishman, 2000). פרזיגר טען כי ניתן להגדיר את הדיון בדבר תפקיד הנשים בחיים היהודים הציבוריים בתור נושא המחלוקת החם ביותר בציבור האורתודוכסי מודרני בארצות הברית (Ferziger, 2009: 502).

ברמה הארגונית, מאוגדות הפמיניסטיות בארצות הברית בארגון (Jewish Orthodox) JOFA Feminist Alliance), שהוקם על ידי בלו גרינברג וקיים את הכנסים הראשונים שעסקו בפמיניזם ובאורתודוכסיה בניו יורק (פברואר 1997, 1998) (Fishman, 2000; Golinkin, 2001: Turetsky & Waxman, 2011). מטרתו הן קידום לימוד התורה לנשים, הרחבת ההזדמנות לנשים לקיים מצוות, העלאת התודעה של הקהילה היהודית ומנהיגותה לשינויים שחלו בדמות האישה, עידוד מציאת פתרונות הלכתיים לבעיות שונות, שינוי תכניות הלימודים לנשים ושילובן ברמה הארגונית והציבורית (רוס, 2007: 81; 56: Golinkin, 2001). הארגון התפתח במהרה וכולל בתוכו אלפי חברות. אתר האינטרנט הפעיל של הארגון סוקר בהרחבה את ההתרחשויות בתחום זה, מפרסם כתב עת ומהווה במה ומרכז לפעילות פמיניסטית רבה בשדה האורתודוכסי מודרני, החותרת אחר קידום מצבן של נשים בחברה זו.

רבנות – מסגרת התפקיד והמגדר

הרב ותפקידיו

במערכת הדתית, תופס תפקידו של הרב את המקום הראשון והמוביל בקהילה. הכינוי והסמכות המתלווה אליו מהווים למעשה את פסגת ההיררכיה הדתית. התואר רב מוענק במסגרת סמיכה הניתנת מרב לתלמידו, לרוב לאחר שנים לימוד תורה ושהייה בחברת תלמידי חכמים, הקרויה שימוש. לאחר קבלת סמיכה מרב מסוים רשאי המקבל, מבחינה הלכתית-פורמאלית, לעסוק בפסיקות הלכה בתחומים שלגביהם הוסמך. במסורת הישראלית מקובלים סוגים שונים של סמיכות אשר מקיימות ביניהן היררכיה בהתאם לרמת ולחשיבותו של התחום ההלכתי. יחד עם הדגש החשוב והתנאי ההכרחי שמקבל הידע ההלכתי בהסמכתו של אדם כרב לכל אורך הדורות, תפקידיו של הרב בפועל הם מגוונים – וכוללים את פסיקת ההלכה לשואלים אותו, לימוד תורה, הנהגה רוחנית וקבלת החלטות בקהילה, ישיבה בכס המשפט ותפקיד פעיל בטקסים דתיים, כמו תפילה, חתונה, גירושין, אבלות ועוד. הדבר אינו אומר בהכרח כי כל רב ימלא את כל הפונקציות הללו, אולם לרוב ממלאי הפונקציות הללו יהיו רבנים (אריאל, 2011; ברנדס, 2011; גנזל, 2011).

מובן כי אין די בסקירה כללית זו כדי להביא להבנה של התהליכים וההתפתחויות שחלו בתפקידי הרב עם השנים בחברות ובמסגרות שונות. אינו דומה האדמו"ר החסידי לרב המסורתי, רב הקהילה בגרמניה לרב הקהילה במרוקו ופוסק ברמה בינלאומית לרב של כפר קטן ונידח. על כל פנים, המשבצת המרכזית שתופס הרב היא עמדה של מנהיגות המתמקדת בשדה הרוחני, כאשר מנהיגותו יונקת וקשורה למומחיותו כבעל ידע תורני. ההבדלים בין מודלים שונים של מנהיגות רבנית עשויים לבוא לידי ביטוי בקהל היעד של הרב, בתפקידים שאותם הוא מבצע בקהילה, באופי סמכותו ובפלטפורמה המנהיגותית שבתוכה הוא פועל.³

באופן כללי, ניתן לומר כי במציאות חברתית וולונטארית ומודרנית, שבה איבד הרב במידה רבה את סמכות הכפייה שלו, מתפקד הרב כסוכן תרבות, כלומר, בתור המייצג, המשווק והמעביר של התרבות היהודית הדתית לחפצים בכך. בקרב יהדות ארצות הברית המודל המקובל של רבנות הוא של רב העומד בראשו של בית כנסת (congregation) כעובד המועסק על ידו, ועוסק בתחומים הדתיים במסגרת הנהגת ה-Clergy⁴ שלו. קהל היעד שלו הוא בני הקהילה ומתפללי בית הכנסת ותפקידו מגוון וכולל בתוכו תחומי פעילות רבים.⁵

במחקר בן שלושים שנה על תפקידו המתפתחים של הרב האמריקאי נבדקו שבעה תפקידים שממלא הרב: (1) מנהיג הקהילה היהודית, (2) מורה, (3) יועץ, (4) רועה ומלווה (pastor), (5) מומחה הלכה, (6) נציג הקהילה כלפי הלא יהודים (7) ודרשן (preacher), תפקידים אשר ניתן לומר לגביהם כי הם אכן משקפים במידה רבה את הפונקציות השונות שממלא הרב בקהילה

³ דוגמאות לניתוח ולהתפתחות מודלים מנהיגותיים רבניים שונים ראה Ferziger, 1999, 2005.

⁴ המילה Clergy מקורה בשפה הדתית הנוצרית, ומשמעותה הראשונית היא 'כמורה'. בהקשר היהודי הכוונה להנהגה הדתית של בית הכנסת, בניגוד להנהגה העוסקת בנושאים אדמיניסטרטיביים – שנקראת Board או Staff.

⁵ על שינויים בתפיסת קהל היעד של רב בית הכנסת האורתודוכסי ראה פריזגר, 2011.

(Elazar & Monson, 1982). במחקר עולה החשיבות הרבה שמעניקים הרבנים מכל הזרמים הדתיים לתפקיד ה"מורה", וכן זו המוענקת בקרב האורתודוקסים לתפקיד "מומחה הלכתי" ("expert in Jewish law").

ההסמכה לתפקידים רבניים בארצות הברית נעשית דרך ישיבה או מוסד כלשהי. כל זרם מחזיק במוסדות מרכזיים שמהווים את ספינת הדגל של המשכיותו. בציבור האורתודוקסי מודרני מדובר בעיקר בישיבה יוניברסיטי, YU, אוניברסיטה שבמסגרתה פועלת ישיבה הנקראת RIETS, בה מוסמכים בחורים צעירים לתפקידי רבנות, ונחשבת למוסד הלימודי המרכזי של האורתודוקסיה המודרנית. ישיבה אחרת, ליברלית ופתוחה יותר, היא ישיבת חובבי תורה (YCT), שהוקמה ב-1999 על ידי הרב אבי וייס, ונחשבת לליברלית יותר מאשר ה-YU (ראה Ferziger, 2009). אורתודוקסיים מודרניים נסמכים גם בישיבות נוספות, אולם אלו שני המוסדות היחידים בארה"ב הנחשבים לאורתודוקסיים מודרניים במובהק (Pobregin, 2010).

במהלך המאה העשרים, עם השינוי במעמד הנשים ועליית הפמיניזם, החלו התנועות הדתיות להסמיך גם נשים לתפקידי רבנות. התנועה הרפורמית בארה"ב מסמיכה נשים משנת 1972, הרה-קונסטרקטיביים מ-1974, הקונסרבטיבים החליטו, לאחר דיונים רבים על סמיכה לנשים ב-1983, והראשונה הוסמכה ב-1985. כיום ישנן כ-500 נשים רבות בעולם, כ-400 מהן מהתנועה הרפורמית (Maher, 2007; Sarna, 2004: 341; Hein, n.d.; Golinkin, 2001).

הסמכת נשים לרבנות – מקורות קדומים

השאלה המשיקה לתחום עבודה זו הינה בדבר הסמכתן של נשים לרבנות. האם הדבר אפשרי במסגרת ההלכה היהודית האורתודוקסית, או שמא מדובר באיסור חמור? בפסקאות הבאות נציג התייחסויות הלכתיות לנושא, במטרה לסקור בקצרה את חומר הגלם ההלכתי העומד בפני הפוסק או המנהיג בגישתו אל הסוגיה. מכיוון שמדובר בניסיון להציג את הבסיס הקיים, הניתוח בשלב זה ייעשה במנותק מההקשר האידיאולוגי-חברתי. אנו מבקשים אך ורק להציג את התייחסויות ההלכתיות שיכולות להיות רלוונטיות, על מנת שבהמשך העבודה הן תוכלנה לסייע בעבורנו בהבנת העמדות השונות.

מקור הלכתי מרכזי המובא כראיה נגד הסמכתן של נשים לרבנות הוא פסיקתו של הרמב"ם (מצרים, המאה ה-12), העוסקת בהענקת שררה לנשים. בעקבות מדרש האוסר למנות נשים למלכות, הוא פוסק "וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש" (משנה תורה, הלכות מלכים א, ה). על פי הפסיקה ההלכתית המקובלת אישה מנועה מלכהן כדיינות, וכן, באופן כללי מלשמש כעדה במסגרת ההליך המשפטי. בנוגע לדבורה הנביאה, עליה מעיד התנ"ך שכן שפטה את ישראל (שופטים, ד, 4) מובאים תירוצים שונים שנועדו ליישב את הטקסט המקראי עם ההלכה המקובלת. ביניהם מודגש במקורות המתמייחסים לדיונו תירוץ בעלי התוספות (אירופה, ימי הביניים), לפיו דבורה היתה מלמדת את הדיינים לדיינים, על מנת שישמשו הם עצמם בתפקיד הפורמאלי (תוספות, בבלי גיטין פח, ע"ב). מהו מעמדה של אישה ביחס לפסיקת ההלכה? בהקשר לכך מובאת קביעת ספר החינוך (ספרד, המאה ה-13), המתמייחס לאיסור פסיקת הלכה במצב של שכרות. בספר נקבע כי האיסור חל על זכרים וכן על "אישה חכמה הראויה להורות" (סימן קנח). גם הרב חיים יוסף דוד אזולאי (החיד"א, המאה ה-18) קובע כי על אף שאישה פסולה לדון, כפי

שמקובל בפסיקה ההלכתית, "אישה חכמה יכולה להורות הוראה" (ברכי יוסף, חושן משפט, ז). ישנן מספר מובאות של רבנים אורתודוקסיים בעלי מעמד שהביעו הסכמה עם הרעיון, ביניהם הרב אליהו בקשי דורון (מובא אצל שפרבר, 2009) והרב יצחק הלוי הרצוג (מובא אצל גולניקין, תשס"א) ועוד.

יש להדגיש כי המקורות המובאים בפסקה הקודמת מתייחסים לאחת הפונקציות שממלא הרב – לימוד התורה ופסיקת הלכה לציבור שאותו הרב מנחה. הם אינם מתעסקים בתפקידים נוספים שממלא הרב בפועל, כמו סידור קידושין וגיטין, הנחיית תפילות, עדות בסיטואציות משפטיות ועוד, וכן לא במשרה הפורמאלית של רב במסגרת קהילתית מסוימת. הדיון בחלק מנקודות אלו, כמו הנחיית תפילות, איננו מתייחס אל הרב בלבד, מאחר וכל גבר רשאי לבצע את התפקידים הללו. כלומר, הפונקציות הללו אינן ייחודיות לרב, אלא זמינות לו בהיותו גבר יהודי, ועל כן לא נרחיב בנוגע אליהן את הדיבור ברמת ההתייחסות ההלכתית. בנוסף, יש קושי במציאת מקורות הלכתיים העוסקים במובהק בתפקידי ההוראה, הייעוץ, הליווי וההנהגה, תפקידים שבמהותם אינם ניתנים להגדרה ברורה ואנליטית. נקודה נוספת שניתנת לפרשנות ולשימוש הם מקורות כגון 'כל כבודה בת מלך פנימה' ועקרונות על בנוגע לצניעות, המשמשים לצורך הגדרת תפקידי האישה, ייעודה וייחודה בספרות הדתית לאורך הדורות (ראה רוס, 2007). אלו מהווים חלק מהכלים בהם יכולים להשתמש פוסקים ומנהיגים רוחניים בבואם לנתח את שאלת הנשים בתפקידי רבנות.

הסמכת נשים לרבנות – התייחסויות באורתודוקסיה המודרנית

ההתייחסות הנפוצה למציאות של נשים כרבנות בדרך כלל לא עלתה לדיון בעולם האורתודוקסי, מאחר ונתפסה מלכתחילה כסטייה מהמסורת היהודית (Maher, 2007: 53). התנגדויות ברורות ומובהקות לכהונת נשים ברבנות נפוצות ביותר כאשר הנושא עולה לדיון, ומהוות מעין חוד החנית של המאבק בפמיניזם של תנועות אחרות (Sarna, 2004: 343). דוגמאות להתייחסויות כאלה מביא היין, ובהן הצהרתם של סגן נשיא ה-RCA כי קבלת נשים לתוכניות הסמכה לרבנות "מריחה כמו חידושי הרפורמים והקונסרבטיביים ולא תהיה מקובלת", ושל דיקאן ה-RIETS, זבולון חרל"פ, לפיה נשים אינן יכולות לקבל סמיכה משום שהסמיכה מקורה ממש רבינו וממנו היא הועברה לגברים בלבד (Hein, n.d.).

התייחסות ציבורית גלויה ראשונה של אישה אורתודוקסית לשוויון הזדמנויות לנשים בתחום הרבנות הופיעה במאמר שפורסם ב-1973, אך לא עורר הדים (Maher, 2007: 54). מרבית ההתייחסויות לנושא ברמה ההלכתית עלו בעיקר סביב החלטת התנועה הקונסרבטיבית להסמיכן לתפקיד זה. גיליון שלם של כתב העת *Judaism* עסק בנושא ב-1984, ובו כתבו גם כמה דמויות אורתודוקסיות בהרחבה. הרב חיים זיידלר-פלר, סממן אורתודוקסי שמאלי קיצוני, טען שם כי ההתנגדות האורתודוקסית להסמכת נשים איננה הלכתית, כפי שביקש להוכיח, אלא עניין של גישה, הנובע מהיותו של בית כנסת המעוז האחרון שוב נשמרה שליטתם של הגברים, המבקשים לשמרה במסגרת מאבק כוח (Seidler-Feller, 1984). גרינברג במאמרה טענה בתוקף כי אין דבר מהותי בתפקיד הרב כי נשים אינן יכולות לעשות, וכי הדרתן מתפקיד זה נשענת על בסיס תרבותי ולא דתי. הרתיעה מהסמכת נשים לרבנות, כתבה, באה לידי ביטוי בבדיחה כי האורתודוקסים

יסמיכו נשים כאשר הרפורמים יסמיכו לא יהודיים. גרינברג טענה כי חשיבותה של ההסמכה לנשים היא רבה, ומבטאת את היותן נבראות בצלם ומשויכות אל הפרקטיקה של לימוד התורה, החשובה ביותר במסורת היהודית. במאמר זה הביעה תקווה כי עוד בימי חייה תראה רבה אורתודוקסית, וכי הדרך לכך קשורה במיקומן של נשים בתפקידי הנהגה במוסדות היהודיים ובהתפתחות לימוד התורה על ידן (Greenberg, 1984).

כמה שנים לאחר מכן התפרסם על ידי התנועה הקונסרבטיבית ספר שהתייחס בעומק להסמכת נשים ברבנות ברמה ההלכתית, ובו מאמרים של רבנים קונסרבטיביים ואישי ציבור, שעסקו בנושא בעומק וביסודיות (Greenberg, 1998). גרינברג עצמה שבה והתעסקה בנושא ב-1993, בהתייחסה לריבוי הנשים בעלות ידע תורני הראויות לשמש כסמכויות רבניות. הצדקותיה, המצוטטות רבות, ראויות לציטוט (המספור שלי):

Orthodox women should be ordained because [1] it would constitute a recognition of their intellectual accomplishments and spiritual attainments; [2] because it would encourage great Torah study; [3] because it offers wider female models of religious life; [4] because women's input into *p'sak* [interpretation of Jewish texts], absent for 2,000 years, is sorely needed; [5] because it will speed the process of re-evaluating traditional definitions that support hierarchy; [6] because some Jews might find it easier to bring halakhic questions concerning family and sexuality to a woman rabbi. And [7] because of the justice of it all. (Greenberg, 1993: 74).

בולטת בדברים ההתייחסות הן לטובת החברה היהודית בכללותה והן לטובת הנשים. במאמר אחר, המתייחס לשינויים האדירים שהתרחשו בעקבות המפגש בין אורתודוקסיה ופמיניזם ותוהה על האתגרים שיעמדו במפגש ביניהן במאה ה-21, קראה גרינברג לאקטיביות של הנשים ולהימנעותן מאדישות, ותהתה מה יזמן העתיד למפגש ביניהם, לאור השינויים האינטנסיביים שראתה המחברת בימי חייה ביחס לנושא (Greenberg, 2000). בכנס של ארגון JOFA ב-2004, שעסק בנושא, חזתה גרינברג כי השינוי יתרחש תוך 25 שנים (Maher, 2007: 55). רבנים אורתודוקסיים שהשתתפו בו שטענו כי מניעת נשים מלכהן כרבנות הוא "הדבר המטופש ביותר" שעושה הקהילה האורתודוקסית (Hein, n.d.).

לאחר הכנס פרסם הרב צבי שכטר מאמר שבו העלה את השאלה אם נשים יכולות לשמש כרבנים (rabbis), ובו תקף בחריפות את הגישה הזו. מספר ציטוטים מדבריו ממחישים את עוצמת התנגדותו, ואת גישתו החריפה לפמיניזם האורתודוקסי, המשווה אצלו לגישה כפרנית שמורדת במסורת היהודית (Ferziger, 2009):

The Talmud records that during the period of the Second Temple the Tzdukim had many disputes with the chachamim [...] One of their big issues was this

issue of discrimination against women...Years later, after the destruction of the Second Temple, the early Christians picked up some of the "shtik" of the Tzdukim...History repeats itself. In recent years, the Reform and the Conservative movements have expressed this same complaint against the rabbis, or better put – against the G-d of the Jews: discrimination against women! Look what has become of the Tzdukim, the early Christians, the Reform, and the Conservatives... (Schachter, 2004)

בהתנגדותו נעסוק מאוחר יותר, אולם בשלב זה נעיר כי בולטת התפיסה של העמדה הפמיניסטית כמכלול שכולו בעייתי, מרדני ומאיים.
מאמרים שונים ותשובות הלכתיות שעסקו בנושא פורסמו בשנים האחרונות בבמות שונות, בארץ ובארה"ב (שפרבר, 2009; פיוטרקובסקי, 2012). ראוי לציין כי במרבית המאמרים חוזרים ועולים אותם המקורות בניתוחים שונים, שכן מספר המקורות המתמודדים באופן ישיר עם הנושא הוא קטן.

הרבה שרה הורביץ

"Do I consider myself a religious leader? Yes. I wake up in the morning and help out with a *Bris*, and then counsel a couple who is going through a difficult time, and then answer a question about Passover, and then teach a class. I don't know what else I am if I'm not a spiritual leader."
(Hurwitz, cf. Pobregin, 2010)

רקע

שרה הורביץ נולדה בדרום אפריקה והגיעה לארצות הברית כנערה, שם התגוררה בבוקה רטון, פלורידה. את התואר הראשון למדה בברנרד קולג' שבאוניברסיטת קולומביה שבמנהטן. לאחר מכן למדה שלוש שנים בדרישה, מוסד ללימוד תורה גבוה לנשים. במבחן התאמה לתעסוקה שערכה לפני לימודיה המקצוע המתאים לה היה השתתפות ב-Clergy, ובאותו זמן הדבר נראה לה מופרך, בהיותה אישה יהודייה ואורתודוקסית. אולם בתום לימודיה בדרישה ניגשה לרב וייס בבקשה ממנו עבודה במשרה מלאה בבית כנסת, שאותה קיבלה כמדריכה רוחנית ב-HIR, מה ששילב אותה בתוך הצוות הרבני (rabbinic staff) של בית הכנסת. לאחר מספר שנים שוחחה עמו על האפשרות להתמנות לרב. בחייה האישיים הורביץ היא נשואה ואם לשלושה ילדים (רוזנר, 2010; Discussion, 2009; Pobregin, 2010).

בית הכנסת שבו היא עובדת, ה-Hebrew Institute of Riverdale (HIR), הוקם ב-1971 בריברדייל (Riverdale; מילולית – עמק הנהר) שבברונקס, צפונית למנהטן, אזור הנחשב למרכז אורתודוקסי מודרני פתוח, אשר התפתח בשנות החמישים כמובלעת אורתודוקסית מודרנית (Sarna, 2004: 290). בין תושביו נמצאת בלו גרינברג, כוהנת הפמיניזם האורתודוקסי. מ-1973 עד היום עומד בראש ה-HIR הרב אבי וייס. HIR, שבקהילתו חברות כ-850 משפחות (Pobregin, 2010), ידוע בתוכניות הקירוב שלו, בהיותו פתוח ומכיל ובשוויון המוענק בו לנשים, דבר המתבטא במיקום הבמה בין עזרת הגברים לנשים ובשילובן בתפקידים רבניים, וכן בקבוצות הקבועות הראשונות של Women Tefillah Group שעודד והתקיימו במסגרתו (Fishman, 2001: 26).⁶ הרב וייס (יליד 1944) נחשב לאבי המושג "אורתודוקסיה פתוחה" (Open Orthodoxy) (Berger, 2010), ולאדם פעיל ברמה הארגונית – לזכותו רשומה פעילות למען יהדות ברית המועצות, שחרור יהונתן פולארד ועוד (רוזנר, 2010). ב-1999 הוא הקים את YCT, ישיבת חובבי תורה, המבטאת את מימוש החזון הדתי שלו בהכשרת רבנים אורתודוקסיים, כאלטרנטיבה ל-YU.

⁶ לתיאור של בית הכנסת וקהילת HIR ראה Sidney, 2003.

נשים בתפקידי הנהגה דתיים

הורביץ, כאמור, נתפסת בתור הרבה האורתודוקסית הראשונה, אולם למעשה, ידוע לפחות על שלוש נשים שהוסמכו לרבנות מספר שנים קודם לכן. מעבר להתייחסות האידיאולוגית ולמכלול המפגש של הפמיניזם עם האורתודוקסיה, יש לבחון את הרקע להסמכתה בהיבט של התפתחות התורנית של נשים ושילובן בתפקידי הנהגה בקהילה. כזכור, באלו ראתה גרינברג את הבסיס לצמיחת נשים בתפקידים אלו. הראשונה⁷ היא מימי פייגלסון, שלמדה בשנות התשעים אצל הרב שלמה קרליבך, והוסמכה לטענתה לאחר פטירתו ב-1994 על ידי שלושה רבנים ששמו איננו ידוע. פייגלסון איננה משמשת בתפקיד רבני ומכונה בפרסומים באנגלית Reb. לטענתה, אינה משתמשת בתואר רב על מנת שלא לפגוע במבנה החברתי האורתודוקסי הנוכחי (Hein, n.d.). כיום היא משמשת כמשפיעה רוחנית וכמרצה ב-American Jewish University שבקליפורניה (Mimi "Feigelson, Reb", n.d.). שמה והסמכתה אינם ידועים במיוחד בציבור האורתודוקסי בארה"ב ולעתים אף אינם מוזכרים במקורות העוסקים בנושא. אישה נוספת היא אוולין טאו, שהוסמכה באוקטובר 2000 על ידי הרב האורתודוקסי יהונתן צ'יפמן. אוולין, הבאה ממשפחה אורתודוקסית, כיהנה כרב הקהילה הרפורמית בווינה ב-2001-2002, וכיום נושאת במשרה אקדמית (Goodstein, 2005; "Wiener Auszeichnung für Eveline Goodman-Thau", 2000). המוסמכת השלישית היא חביבה נר דוד, ילידת ארה"ב שמתגוררת כיום בישראל. בשנות התשעים ניסתה להירשם למסלול לימודי רבנות ב-YU, ניסיון שלא זכה להתייחסות מצד הישיבה אך הביא לפרסום ניכר של הנושא והעלאת המודעות אליו ואליה (Ner David, 2000: 196-198). כמה שנים לאחר עלייתה לארץ, ב-2006, הוסמכה בישראל על ידי הרב ד"ר אריה סטריקובסקי, איש משרד החינוך, שלימד אותה באופן פרטי. כיום היא אינה מזדהה יותר עם התנועה האורתודוקסית, מגדירה את עצמה כרב פוסט-זרמי (post denominational) הקרוב בפועל לתנועה המסורתית ומתגוררת בקיבוץ חנתון. נר דוד הביעה את אכזבתה מהמצב הקיים, וכבר איננה מצפה לאישור של גורם גברי לתפקידה (לפיד, 2010; n.d.; "Reut staff and facilitators", n.d.; נר דוד, 2009).

הורביץ, אם כן, איננה המוסמכת הראשונה, ואף מצהירה כי איננה חשה בנוח עם הגדרתה ככזו (רוזנר, 2010: 274). ייחודה הוא בתפקיד שאותו היא ממלאת, וכדי להבחין את התפתחות יש לבחון את התהליכים המשמעותיים שהתרחשו בבתי הכנסת בארה"ב ובמסגרות במדינת ישראל בשנים שקדמו להסמכתה. בשנת 1998 נפתחה במדרשת "נשמת" בישראל ללימוד תורה גבוה לנשים, אשר בראשה עומדת הרבנית חנה הנקין (ילידת ארה"ב), תכנית להכשרת "יועצות הלכה" העוסקות בענייני נידה ומספקות מענה הלכתי לנשים בתחום זה (Golinkin, 2011: 56; Ferziger, 2009: 505; גנזל, 2011). מדובר בחידוש, כאשר נשים מוכשרות באופן ממסדי למילוי פונקציה מנהיגותית בתחום ההלכתי בתוך מסגרת אורתודוקסית. במדינת ישראל נשים אף רשאיות לקבל הכשרה כטוענות רבניות, תפקיד המקביל לתפקיד עורך דין בבית דין רבני. התכנית

⁷ יש להעיר כי במקורות הדנים בנושא מובאות דוגמאות רבות של נשים בעמדות הנהגה או השפעה דתיות, ביניהן ברוריה אשת רבי מאיר, אסנת ברזני ואחרות. הנשים המובאות למעלה מאופיינת בהיותן חלק מתנועה מודרנית, ובהקשר הפמיניסטי של פעילותן.

הראשונה נפתחה במדרשת לינדנבאום בישראל ב-1990, ובגרותיה הוכרו על ידי הרבנות הראשית לשמש בתפקידן ב-1994. כיום פועלות כשבעים טוענות רבניות במדינת ישראל (Golinkin: 56) היכולת לשרת בתפקידים אלו נובעים וקשורים בקשר בל יינתק עם התפתחותן של המדרשות והנגשת הידע לנשים, שהיוו הן את הפלטפורמה הממסדית והן את הקטליזטור האידיאולוגי לכך. בניו יורק מוכרים המוסדות Drisha (נוסד ב-1979), Stern Collage במסגרת ה-YU (נוסד ב-1972) בברכת הרב סולובייצ'יק) ו-GPATS (תכנית הבוגרות ללימודי תלמוד מתקדמים; נוסדה ב-2000), גם היא במסגרת ה-YU, שהוקמה על מנת לפתח "an elite cadre of female scholars of Talmud and Halakha (Jewish law) who will serve as leaders and role models for the Orthodox Jewish community". (Turetsky & Waxman, 2011: 4; Golinkin, 2001). יצא כי בסקר שנערך בקרב נחקרים אורתודוקסיים מודרניים עלתה הסכמה פה אחד, של מאה אחוזים, כי חינוך יהודי גבוה לנשים הוא תחום שבו התרחש שינוי נרחב הודות לפמיניזם ולמגמות נוספות בחברה (Fishman, 2000: 74)

נשים באורתודוקסיה המודרנית בארה"ב החלו לשמש בתפקידי הנהגה בבתי הכנסת בעשור שקדם להכתרתה של הורביץ. הראשונות בארה"ב ששימשו בתפקיד מעין רבני בבית כנסת אורתודוקסי הן ג'ולי שטרן ג'וזף, שפעלה כמתמחה (Intern) בבית הכנסת לינקולן סקוור (Lincoln Square Synagogue; LSS) שבמנהטן, ושרונה מרגולין הליקמן שנשכרה ל-HIR, שתיהן החלו את תפקידן בסוף שנות התשעים. בתקופה זו שתיהן התנגדו לכך שתפקידן יוכר כהתמחות לקראת תפקיד רבני, וגם הרבנים עצמם עמדו על כך. הרב וייס עצמו מצוטט כמי שאומר כי "I think the call for women rabbis is unhelpful, because there are roles that rabbis play that women, by Jewish law, are prohibited from doing. That's very clear. In the same breath, there are many other roles that women can perform." (Goodstien, 1998). התפקידים שמילאה ג'וזף שטרן היו העברת שיעורים למבוגרים, ביקור מתפללים חולים, הכנת בנות לבת מצווה וכלות לחתונה ומסירת דרשה פעם בשבוע – לא במהלך התפילות ולא מבימת הרב. הליקמן, לעומתה, דרשה מבימת הרב ב-HIR, שמראש נבנתה באופן ניטרלי בין עזרת הגברים ועזרת הנשים, ודרשות נשים בבית הכנסת לא היוו בו מעשה חריג (Marylin, 1998: Goodstien).

ב-2004 מונתה הורביץ עצמה לתפקיד של **מדריכה רוחנית** בבית הכנסת. בהגדרת התפקיד, כפי שהיא מופיעה באתר של HIR ("Who is the Madricha Ruchanit?", n.d.), מודגש כי המדריכה מופקדת על הענקת חינוך ייעודי וייעוץ, ליווי של בני הקהילה וסיוע להם באירועי אבל ושמחה, אך איננה פוסקת הלכה ואיננה יכולה לבצע תפקידים דתיים המוגבלים על פי ההלכה לגברים. על אף הגישה השמרנית שנקטו במוסדות הללו, הביע הרב דוד בלייך, דמות בעלת סמכות הלכתית רחבה באורתודוקסיה המודרנית, תרעומת על מינוין של נשים לתפקידים מעין אלו, שעלול לגרום בעתיד לפילוג ביהדות האורתודוקסית (Goodstien, 2010).⁸

⁸ שנים לפני כן הביע הרב בלייך התנגדות אף לשילובן של נשים אף בהנהגה החילונית של בית הכנסת, Board, על בסיס איסור השררה לנשים של הרמב"ם (Bleich, 1973)

אלנה שטיין-הייך גם היא דוגמה לאישה שממלאת תפקידים דומים בבתי הכנסת, ובשמה מודגשת הידיעה הנלווית לסמכות. ב-Jewish Center במנהטן כיהנה כ"תלמיד חכם מקומי" (Resident Scholar), וכיום היא מכהנת כ-Community Scholar ב-LSS, תפקיד המקביל במידה רבה ל-Assistant Rabbi הגברי. על פי תקנון הקהילה, היא נכנסת לעזרת הגברים לדרוש רק בתום התפילה ולא במהלכה (רוזנר, 2010). לין קיי כיהנה במשך ארבע שנים כ"סגן ראש הקהילה" (Assistant Congregational Leader) בבית הכנסת הוותיק "שארית ישראל", גם הוא במנהטן ("Tikvah Scholar", n.d.). דינה ניימן תפקדה כ"ראש קהילה" (Rosh Kehila) בבית הכנסת אורח אליעזר שבאותו האזור, בית כנסת קטן שאיננו משתייך באופן רשמי לשום איגוד אורתודוכסי וכיום כבר איננו פעיל ("About our Rosh Kehila", n.d.). כראש קהילה היא עסקה בחינוך, מענה הלכתי ופעילות במסגרת התפילות וקריאת התורה בבית הכנסת, שגילה יותר ליברליות בתחומים אלה מאשר מקובל לרוב באורתודוכסיה. מינויה של ניימן גרר שוב ביקורת של גורמים שמרניים, ובין היתר שוב צוטט הרב בלייך כמי שטוען כי הממנים אינם מתמקדים בעתיד אלא בכאן ובעכשיו, מתנהגים בקוצר רואי וזורעים את זרעי הפירוד במעשיהם. גם אם ייתכן כי התפקידים שהיא ממלאת קבילים הלכתיים, טען, הבעיה המכרעת היא בעיית הכשירות והחוסר בתוכנית להכשרת נשים לתפקידים אלו – חוסר שהוא עצמו אינו רואה בו בעיה (Luo, 2006).⁹

עד לשרה הורביץ, אם כן – ניתן לתאר שני תהליכים – תהליך אחד של התפתחות לימוד התורה בקרב הנשים והעמקת הידע ההלכתי שלהן, אשר במקרים נדירים הביא להסמכתן הרשמית על ידי רבנים שאצלו למדו, ובמקרים אחרים, רבים יותר, להענקת תפקידים אחרים בתחומי הפעילות הדתית, כטוענות רבניות ויועצות הלכה. כלומר, מדובר ברכישת סמכות דתית על בסיס רכישת ידע. התהליך השני הוא שיתופן של נשים במגוון תפקידים פעילים בבתי הכנסת ובקהילה הדתית. מגוון השמות שהוענקו להן מעיד על המבוכה ועל ההימנעות המכוונת מהכינוי רב השמור לגברים, אף אצל הרב וייס, שבעתיד יהפוך את עורו. שילוב זה עורר ביקורת חריפה בחוגים השמרניים של האורתודוכסיה המודרנית וחשש רציני לפילוג.

מהר"ת הורביץ

הורביץ הוסמכה לתפקידה ביום ראשון, כ"ו אדר ה'תשס"ט, 22.3.2009, לאחר שנים של לימוד, באולם בית הכנסת של HIR, בטקס רב רושם שנקרא "conferral ceremony", אשר התנהל תחת שרביטו של הרב אבי וייס, המלווה והמלמד שלה. בעבודתה כמדריכה רוחנית ביקשה להתפתח בפסיקה הלכתית תחת פיקוחו וליוויו של הרב וייס. שש שנים לפני כן, בדרכם לתפילת תשליך בראש השנה, שוחחו היא והרב וייס על הרעיון שהיא תתמנה לרבה. קבוצות דיון שיזמה בלו גרינברג בביתה דנה בשאלה כיצד תיקרא הורביץ וכיצד תקבל אותה הקהילה האורתודוכסית. השם המתוכנן היה 'מורתינו', בהשראת כינויה של מלמדת התני"ך הידועה נחמה לייבוביץ', (Hurwitz, 2009), אולם בסופו של דבר נקראה בשם מהר"ת – מנהיגה הלכתית רוחנית תורנית. תואר זה משלב, לפי הפירוט של הרב וייס בנאומו בטקס, את תפקידי פסיקת ההלכה, הליווי

⁹ על כהונתה של ניימן ראה Najman, 2010.

והייעוץ הרוחני, יחד עם ליווי טקסים יהודיים על פי מסגרת ההלכה, ולימוד התורה – תפקידים שמבצע הרב באופן מסורתי. למעשה, ישנו דמיון בין תפקיד זה לתפקיד המדריכה הרוחנית, מלבד נושא פסיקת ההלכה – שהוא חלק מתפקידי הרב אך המדריכה אינה מוגדרת כמי שעוסקת בו.¹⁰ מעט לפני הסמכתה כתבה הורביץ מאמר על הסמכתן של נשים לרבנות ולתפקידי רבנות בבתי כנסת אורתודוקסיים. במאמר הציגה הן את סיפורה הביוגרפי ומעמדה בקהילה, והן את עמדתה ביחס לנושא. לטענתה, התמקדות בתפקידים היומיומיים שממלא הרב, כפסיקת הלכה, ייעוץ, הוראה והנהגה, כלומר, במודל פונקציונלי של תפקיד הרב ולא בתארים עצמם – היא שתוביל לכך שהמגבלות על שילובן של נשים בבתי הכנסת ייעלמו מהקהילה האורתודוקסית. במאמר הציגה שלוש סיבות מדוע אין לכנות, בשלב זה, נשים במעמדה בתואר רב, על אף שהוא המתאים ביותר מבחינה מקצועית – (1) טשטוש הגבולות בין התנועות הדתיות השונות באמריקה, אשר ההנהגה הרבנית האורתודוקסית עמלה במשך שנים על ביצורם; (2) נידוי קהילה המכנה אישה בתפקידי רב על ידי קהילות שמרניות יותר, והצבת דגש מוגבר על המעשה בתור מגדיר אופי הקהילה; (3) התקבלותה של אישה בתוך הקהילה עצמה עשויה להיות טובה יותר בלא התואר רב, שעלול לעורר אי נוחות פנימית בקרב חבריה. יחד עם זאת, הביעה תקווה כי יום יבוא ובו הקהילה האורתודוקסית לא תירתע מכינוי זה (Hurwitz, 2009).

בטקס עצמו הופצו בין הנוכחים דפים שהציגו שלוש תשובות הלכתיות בנוגע לשאלת המנהיגות הדתית של נשים, המתירות לנשים לפסוק הלכה ולהורות, על בסיס אי-הרלוונטיות של איסור השררה, התקדימים שהוזכרו בגוף העבודה ביחס לפסיקת הלכה על ידי נשים ואופי הסמיכה בימינו (Responsa, 2009).

בכתב ההסמכה של שרה, שנקרא "Writ of Authorization and Title" והופיע בעברית ובאנגלית (נספח 1) – המילה הסמכה (ordination) איננה מוזכרת. גם הרב וייס נמנע מלהשתמש בפועל ordain ובחר ב-confer בנאומו. נכתב בכתב ההסמכה כי בהיותה של הורביץ מוכשרת ומנוסה, יראת שמיים ובעלת ידע תורני "אנו מוצאים אותה ראויה ליקרא" (ובנוסח האנגלי: "worthy of receiving the title of") מהר"ת. התפקידים שמצוינים במפורש כי היא מוסמכת למלא כעת הם "להרביץ תורה ברבים ולהנהיג קהילות יעקב", אך הבולט ביותר, המופיע מעל השאר ומהווה את עיקר הכתב, הוא "לענות לכל שואל ושאלות בדבר הלכה".

נאומו של הרב וייס בטקס תיאר את הרקע של התקדמות נשים בתחום הדתי לפני הורביץ בלימוד תורה ובפסיקת הלכה, אולם אבחן את ייחודה של שרה:

Sara's step of becoming a full communal, congregational, and religious leader has naturally evolved from these past pioneering efforts. And yet, what Sara has achieved today is distinctive. Sara, under the tutelage of halakhic experts, has studied the established traditional texts that are required

¹⁰ חלק ניכר מהתיאור של פרשת הורביץ בפרק זה מבוסס על Pobregin, 2010. התשובות, נאומה של שרה בטקס וכתב ההסמכה והתשובות זמינים באינטרנט.

to become a religious leader, and based on her mastery of these texts, is assuming a full religious leadership position in a synagogue. (Responsa, 2009)

הורביץ עצמה, בנאומה (ניתן לצפייה ב-Sara, 2009), צמצמה מאוד את רשימת התפקידים שאישה איננה יכולה לבצע במסגרת "העבודה הרבנית" (rabbinical job) על פי ההלכה, וטענה כי מדובר סך הכל בחמישה אחוז מהתפקידים. היא ציינה נשים רבות שהיוו חלק מהתקדמות נשים בתחום זה, ובמיוחד את דינה ניימן. שוב, כדרכה, התייחס לתפקידי הרב – תוכן שבולט גם בתואר שניתן לה – הרב כבעל ידע, הרב כסמכות דתית, הרב כתומך, הרב כמנהיג ציבור. הורביץ טענה כי איננה רואה את עצמה כפורצת דרך (trailblazer) והתייחסה אל משיכתה המתמדת לתחום זה, אולם את הרב וייס, שליווה אותה, בהחלט אפינה ככזה.

בלו גרינברג, שלאורך שנים שבה וביקשה לקדם את הנושא ועתה ראתה אותו מתגשם לנגד עיניה, הביעה בנאומה, לצד שבחים רבים להורביץ, את אכזבתה מכך שהיא לא קיבלה את התואר רב על אף שהיתה ראויה אליו, ואת חששה מכך שהתואר מהר"ת יישאר בתור המקבילה הנשית לתואר זה.

I would be less than honest not to wonder aloud whether this is an interim title or one that will stick and become for all time the full fledged female counterpart title for rabbinic leadership. (cf. Kleinberg, 2012)

הטקס, הרטוריקה שבו והתשובות ההלכתיות של הרבנים שהופצו בו נותחו לא מכבר מזווית ראייה ביקורתית בכתב העת CCAR, אשר מזוהה עם התנועה הרפורמית (Kleinberg, 2012). הרבנים המשיבים, לטענת קליינברג, התייחסו לשאלות שונות – הרב יואל בן נון התייחס לאפשרות למנות אישה ל"תפקיד רבני" בקהילה, שיכלול הוראת תורה ולימוד הלכה, ושני הרבנים הנוספים – הרב דניאל שפרבר והרב יעקב עזרא מערוף לשאלה הקונקרטי האם אישה יכולה לפסוק הלכה. בנייתוחיהם, לדבריו, בלטה המגמה לצמצם את חשיבותו של האירוע והטקס והדגשת הטענה כי אין כאן דבר חדש, בעוד הרב וייס ביקש להעצים את חשיבותו וייחודו של המאורע, וטען כי שרה ממונה להיות "full member of the clergy". זאת, טוען קליינברג, בעוד בפועל היא מוגבלת מעצם היותה אישה ומנועה ממילויים של חלק מתפקידי הרב, כמו הובלת תפילות. לדבריו, הניסיון של הורביץ לצמצם את המגבלות שמוטלות עליה על ידי ההלכה, כמו הובלת תפילות, נובע ככל הנראה מתודעה כוזבת – ולמעשה לא באמת הוסמכה אישה אורתודוקסית לרבנות.

בפועל, בחודשים שלאחר מכן עורר התואר מהר"ת גיחוך ולא התקבל מחוץ לקהילת HIR; גם החריזה למילה עכברוש (rat) סייעה לכך (Pobregin, 2010). לפיכך, לאחר כשנה, בהתייעצות עם הרב שפרבר מישראל, בינואר 2010, הודיע הרב וייס מעל הבימה בבית הכנסת כי מעתה תיקרא שרה הורביץ רבה (כינוי שהוסכם עליו כמתאים ביותר לאישה בתפקיד רב אורתודוקסי בוועידת

ארגון קולך בשנה הקודמת), מה שיבהיר כי היא חברה מלאה בצוות הרבני וימנע את אי ההבנה המתמדת שהיתה כרוכה בהצגת התואר מהר"ת לציבור הרחב (Weiner, 2010):

Over this past year, I have, on numerous occasions, in talks and symposia around the country, said as clearly as I could that Mahara"t means rabbi, and that Sara Hurwitz has received semikha. [...] But outside our community, when Sara Hurwitz has officiated at funerals or visited hospitals or when the title Mahara"t appears in newspapers, it has not resonated. Moreover, at times the term Mahara"t has been used inappropriately in a disrespectful way.[...], we have decided that Sara Hurwitz's title will now be Rabba. This will make it clear to everyone that Sara Hurwitz is a full member of our rabbinic staff, a rabbi with the additional quality of a distinct woman's voice. (cf. Hurwitz, 2010).

יש להעיר כי טענתו בדבר הסמכתה (semikha) של הורביץ, במילים אלו, איננה משקפת את הטרמינולוגיה שבה השתמשו בטקס המקורי (confer). מהדברים עולה כי שינוי תוארה של הורביץ נובע מעמדת חולשה – חוסר הבנה וקבלה של הכינוי הקודם, ולא מרצון ליצור פרובוקציה ושינוי. הורביץ נושאת בתואר רבה מאז ועד היום,¹¹ על אף התנגדויות רבות ועזות שלא היא ולא הרב וייס צפו (רוזנר, 2010: 273-277), אשר ייסקרו בפרק הבא. חשוב להדגיש כי הכינוי איננו כשל הנשים בתפקידי רב בזרמים הדתיים האחרים אשר קיבלו את הכינוי Rabbi, כשל הרבנים הגברים, אלא מיוחד לאישה בתפקיד זה.

תפקוד וייחוד

הייחוד של מקרה שרה הורביץ, בעטיו היא נתפסת כראשונה, הוא השילוב של ההסמכה יחד עם התפקיד. כלומר, זו הפעם הראשונה שבה שאישה שהוסמכה לרבנות ומכונה רבה ממלאת תפקיד רבני מובהק של מנהיגה בקהילה אורתודוקסית.¹² בראש ההנהגה הדתית של ה-HIR עומד הרב אבי וייס עצמו, ותחתיו עומדים הורביץ עצמה והרב סטיבן אקסלר. הורביץ מבצעת, לטענתה, את כל תפקידי הרב, מלבד התפקידים הספציפיים שאותם ההלכה האורתודוקסית, שאליה היא רואה עצמה כמחויבת, מונעת ממנה למלא. התפקידים שהיא ממלאת, אם נחזור לתפקידי הרב – כן יכללו הוראה, פסיקת הלכה (עם דגש על הנגישות שלה לנשים בענייני נידה וטהרת המשפחה), לימוד, תמיכה, ליווי וייעוץ (Pobregin, 2010). מגבלה נוספת, לדבריה (נכון ל-2009), היא

¹¹ באתר ה-HIR היא מכונה מהר"ת. בראיון עמי טענה רורי פיקר ניס כי הדבר נובע מאי עדכון ולא מעיקרון.

¹² לאחרונה, ביוני 2012, התרחש מפגש בין הנשים הראשונות שהוסמכו לרבנות בכל תנועה דתית בארה"ב, לרגל 40 שנה להסמכת הרבה הרפורמית הראשונה. את האורתודוקסיה ייצגה הורביץ, דבר המעיד על האופן שבו היא נתפסת (ראה Garbi, 2012).

העדפתם של אנשי הקהילה לקחת רב גבר לתפקידים טקסיים כמו הנחיית הלוויות, מסיבות של הרגל ותפיסה (Discussion, 2009).

הורביץ טוענת כי התואר מעניק לה השפעה, ושיש הבדל בין הצגתה ללא כינוי ויחד איתו. הכינוי מהר"ת, טענה לפני השינוי, אפשר לה להיות קבילה ולהישמע גם בחוגי הימין הדתי. גם ביחס לכינוי רבה היא מביעה עמדה חיובית.¹³ היא רואה את עבודתה כתובענית, במיוחד כאם לשלושה ילדים. הורביץ טוענת כי אישה תיתקל בקושי להנהיג לבדה קהילה קטנה, וכי בתוכה תצטרך להסתמך על חברי קהילה רציניים מבחינה דתית למילוי תפקידים דתיים כמו הנחיית תפילות וקריאה בתורה, אשר בדרך כלל במסגרות כאלה שמורים לרב, מאחר ואישה אורתודוקסית לא תוכל לעשות זאת. בנוגע לשאלה אם תנהיג קהילה לבדה, היא טוענת כי הרב וייס אכן מניע את עוזרי הרב ב-HIR להנהיג קהילה לבד, אך כרגע איננה יכולה לעשות כן מסיבות משפחתיות, וכי הדבר, בעתיד הלא ידוע, יצריך יצירתיות רבה במסגרת המגבלות האורתודוקסיות על השתתפות במניין וכו' (Discussion, 2009).

נוכל לסכם ולאמר שהורביץ, במסגרת HIR, תופסת תפקיד מרכזי ומשמעותי של עוזר רב, במסגרתו היא מבצעת את התפקידים שהוזכרו בפרק הקודם – ליווי, הדרכה, ייעוץ, פסיקה, חינוך והנהגה. הורביץ שומרת על המגבלות האורתודוקסיות ואיננה קוראת תיגר עליהן באופן גלוי ומפורש, מה שמונע אותה, כפי שהיא מצהירה, מחלק מתפקידי הרב, אולם היא מצמצמת את חשיבותם. היותה אישה בתפקיד זה מעצים באופן נרחב את העניין והסקרנות לגביה, כפי שמתבטא בכתבות הרבות העוסקות בנושא, ובבחירתה לאחת מחמישים הרבנים המשפיעים באמריקה (רוזנר, 2010: 277).

ישיבת מהר"ת

ישיבת מהר"ת נפתחה בשנת 2009, בייסודו של הרב וייס ועם הורביץ בכהונת הדיקאן. מטרתה היא להסמיך (confirming) נשים לתפקידי הנהגה רוחנית וסמכות הלכתית, כפי שמצוין בכותרת האתר של הישיבה. עשרות בקשות הרשמה של נשים הוגשו אליה, מתוכן התקבלו ארבע בשנה אחת ועוד ארבע בשנה שלאחריה, כולן מחויבות לקהילה האורתודוקסית ובעלות רקע בלימוד תורני. כראש הישיבה משמש הרב ג'פרי פוקס, המוסמך הראשון של YCT, וכראש התוכנית לפיתוח מנהיגות משמשת רב קונסרבטיבית, ג'ונה סמואלס, שאיננה עוסקת בנושאים דתיים. תכנית הלימודים הנדרשת בישיבה היא של ארבע שנים בהיקף מלא, במסגרתן מוענקת ללומדות מלגה. הנשים מתמחות בלימוד גמרא עם דגש על תהליך הפסיקה, ייעוץ וליווי בני הקהילה, וכאמור, פיתוח מנהיגות. באתר הישיבה מצוין כי הישיבה מבקשת להישאר תכנית קטנה. הכינוי בו תוכתרנה הנשים לאחר הסמכתן איננו ידוע כרגע, אולם הישיבה מודיעה באתר על מחויבותה לתמוך בשילובן בעמדות מנהיגות בבתי כנסת, קמפוסים, בתי ספר וארגונים יהודיים (<http://yeshivatmoharat.org/>).

¹³ "מאידך, התואר החדש - "רבה" - מאפשר לי לעשות את תפקידי טוב יותר, לטובת אנשים רבים יותר. כאשר אני מציעה עזרה, מברכת ועוד, כְּרָבָה שרה הורביץ, הצידוק להיותי שם ברור, ואנשים פתוחים הרבה יותר להקשיב ולקבל. האפשרות לתפקד כרבה, כשווה בין הרבנים בקהילה שלי, היא מתנה" (הורביץ, 2010).

אחת הלומדות מציינת כי היא במסגרת לימודיה מבקשת להעמיק את הידע התורני שלה, את הבנת התהליך ההלכתי ואת יכולות הלימוד (teaching) שלה, כל זאת על מנת לשרת את הקהילה היהודית באופן הטוב ביותר. בשלב זה היא עובדת כמתמחה (intern) בבית כנסת אורתודוכסי. אחרות נמצאות בבתי ספר ובבתי הלל, המיועדים לסטודנטים (Picker Neiss, Rori, Personal communication, 2012, May 22). וויס מציין כי ההבדלים בין התפקידים שהרבנים הגברים מבצעים לבין מה שיבצעו הנשים הללו ברורים, בהיות המוסד האורתודוכסי (cf. Weiss, 2009). חשיבתה של הישיבה גדולה, בהיותה המוסד האורתודוכסי היחיד בעולם שמטרתו היא הסמכת נשים. אם עד כה מעט הנשים שהוסמכו לתפקידי רבנות עשו זאת באופן פרטי, בסתר, עם קשיים כלכליים וארגוניים, כעת מדובר במוסד, שעשוי להבטיח את ההמשכיות של התופעה. סרנה (cf. Weiss, 2009) טוען כי ככל הנראה מדובר בראיה נוספת לפיצול של האורתודוכסיה בין שמאל לימין.

דחייה והתקבלות

"Leading Torah scholars have condemned the appointment of a woman to a rabbinic position as 'a breach of *Tzniyus* ...because of the event, this coming Tisha B'Av, we will have something else to cry about." (cf. Orbach, 2010)

הסמכתה של שרה הורביץ לתפקידה – ובמיוחד ההצהרה על שינוי כינויה לרבה – עוררו תגובות סוערות בעולם האורתודוכסי, כדוגמת הציטוט למעלה, של הרב אריה זאב מינצברג מקהילה אורתודוכסית מודרנית מלונג איילנד, הקורא להתאבל בתשעה באב הקרוב גם עליה. דוגמה מסוימת להתנגדות ניתן לראות בהקשר של הדברים – זו עלתה בהתייחס להזמנתה של הורביץ כאורחת קהילה בשבת בלונג איילנד, שבה כונתה גברת ולא רבה בידי רב שלא התנגד להזמנה ואף נכח בהרצאותיה (Orbach, 2010). התנגדות זו איננה חדשה ומקורית, שכן הפמיניזם האורתודוכסי בארצות הברית נתקל תמיד בגלים של ביקורת מהקבוצות השמרניות יותר באורתודוכסיה. בשנות השמונים זכו קבוצות התפילה של נשים (Women Tefilah Group) לביקורת נחרצת על מניעיהן ומעשיהן (למשל Fishman, 1989), וכפי שהוצג בפרק הקודם, גם שילובן של נשים ב-Clergy עורר ביקורת, ואף היווה מעין מוקד הביקורת האורתודוכסית על הפמיניזם (Sarna, 2004). כמצוין קודם לכן, רב בולט העומד בראש מחנה המתנגדים לפמיניזם האורתודוכסי, אשר מתבטא כלפיו בחריפות הוא הרב צבי (הרשל) שכטר (יליד 1941). הרב שכטר, ראש ישיבה ב-YU, נחשב ל"a key figure in shaping the future of and orienting the worldview of the religious leadership of Modern Orthodoxy" (Heiliman 2006: 58). בהיותו תלמיד מובהק וקרוב של הרב יוסף דב סולובייצ'יק, שנחשב למנהיג האורתודוכסיה המודרנית בדור הקודם, ותלמיד חכם בפני עצמו.

קודם לכן הצגנו את מאמרו משנת 2004, שבו התבטא בחריפות סביב הנושא (Schachter, 2004). הרב שכטר מדגיש כי מדובר במרד נגד האל, מה שמעיד כי את הפמיניסטיות מנחות מגמות זרות. פרזיגר, בניתוח גישתו של הרב שכטר לנושא טען כי מטרת גישתו החריפה היא ההדגשה כי הפמיניזם האורתודוכסי הוא הקו המפצל (dividing line) והאתגר המרכזי לנשמתה של האורתודוכסיה המודרנית, וכי הוא מבקש לנטרל את המגמות הליברליות יותר בתוכה (Ferziger, 2009: 515, 520)

גישה זו של הרב שכטר באה לידי ביטוי במפגש השנתי ה-51 של ה-RCA ב-27-29 באפריל 2010, בסקרסדייל, ניו יורק, שבה עסקה ההסתדרות בין היתר במינויה של הורביץ. עוד קודם לכן פרסמה מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל הכרזה חריפה שבה נקבע כי קהילה שבה אישה מכהנת כרב איננה יכולה להיחשב כאורתודוכסית (רוזנר, 2010: 274). בחודשים לפני כן עלו שמועות כי הרב וייס יגורש מה-RCA, דבר שמשמעו – אי הכרה בו כרב אורתודוכסי על ידי הממסד האורתודוכסי המרכזי של רבנים אורתודוכסיים ("New York – Rabbis set", 2010).

שבועיים לפני המפגש הגיע הרב וייס לפשרה עם ה-RCA, לפיה לא יכנה עוד נשים בתואר 'רבה', אולם הורביץ תישאר בכינויה. הפעילות של ישיבת מהר"ת תכונה conferment (הענקת או הקנייה) ולא ordination (סמיכה), כך סיכמו, אולם הורביץ התעקשה כי אין הבדל בין שני המושגים (Orbach, 2010; Berger, 2010; רוזנר, 2010).

במסגרת הדיונים טען הרב שכטר כי הסמכת אישה לרבנות הינה בגדר "ייחורג ובל יעבור" (רוזנר, 2010). הכרזה זו הינה קיצונית ביותר, שכן ההלכה המקובלת רואה רק שלוש עבירות (רצח, גילוי עריות ועבודת אלילים) שיש למסור את הנפש על ההימנעות מקיומן; בכל שאר המקרים חובה לבצע את העבירות על מנת להישאר בחיים. אולם, ההלכה מכירה בכך כי בתקופה שנקראת שעת השמד הדבר שונה, ואז יש להיחרג אף על "שרוך נעל", משום שהאיום בתקופה הוא על הדת היהודית כמכלול ולא על פרט זה או אחר (רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי התורה, פרק ה). ראייתו של הרב שכטר את הפמיניזם כאויב לדת היהודית וכמרד בא-לוהים מביאה אותו לראות את התקופה ככל הנראה, בהקשר זה, כ"תקופת השמד", ואת הסמכתה של הורביץ, על פי מארק שפירא, כמדרון חלקלק שיוביל להתמוטטותה של היהדות המסורתית (cf. Pobregin, 2010) – ומכאן מגיעה הטענה כי יש להיחרג ולא להסמיך אישה לרבנות.¹⁴

בסופו של דבר, לאחר דיונים ארוכים ורבים החלטה שקראה לגרש מה-RCA חבר שהסמיך נשים לרבנות נפלה בהפרש של קול אחד. ההחלטה כוונה במפורש נגד הרב וייס, שעבר אז ימים קשים מאוד ובחר להיעדר מהכנס (Pogrebin, 2010). במקומה קיבלה ה-RCA החלטה אחרת, שכללה מספר סעיפים. ההחלטה ותרגומה מובאים בנספח 2. מדובר בשלילתן של נשים מכהונה בתפקיד רבני, בלא תלות בכותרתו, יחד עם האפשרות לשילובן בבית הכנסת ועידוד נחרץ של לימוד התורה שלהן והתפתחותן הרוחנית. הנימוק לשלילת נשים בתפקידי רב הוא "ההמשכיות הקדושה" ("sacred continuity"), בלא שמובאת הצדקה הלכתית לכך. יש להעיר בהקשר זה כי החברות ב-RCA מוגבלת למי שהוסמך ברשימת ישיבות ספציפית, אשר גם YCT של הרב וייס איננה כלולה בה, וודאי לא ישיבת מהר"ת ("List of approved Yeshivot", 2009).

אל ההצהרה התלוו פרשנויות רבות, מכיוונים שונים. הערפול מאפשר את הכללתו של ציבור רחב ועמידתו מאחורי ההחלטה, בעוד החד משמעיות בנוגע לשלילת נשים מתפקידי רבנות מסייעת בשימור השקפת העולם האורתודוקסית המרכזית.

נשיאת ה-JOFA הנוכחית, קרול קאופמן ניומן, טענה כי ציפו ל"אש וגופרית" וקיבלו מעט "אפר שרוף", אולם בלו גרינברג ראתה בכך נסיגה לאחור, משום שבשני העשורים הקודמים מילאו נשים בבית הכנסת האורתודוקסי תפקידים המקבילים לתפקידי הרבנים. הרב משה קלטניק, נשיא ה-RCA, שסובר כי אישה איננה יכולה להיות מכונה רב או לתפקד כרב על פי המסורת היהודית, הצהיר כי ההחלטה לא ביקשה להבנות תפקידים ראויים ולא ראויים לנשים באופן מפורט, אלא להותיר בידי כל רב מרחב שבו יוכל לגבש ולהתאים תפקידים מתאימים

¹⁴ מאמר נוסף של הרב שכטר, המתייחס בעיקר לאופי הסמיכה ברמה ההלכתית ולטענה כי הצניעות של האישה היא שאמורה להרחיק אותה, לטובתה, מפעילויות הנהגה ציבורית, ראה Schachter, 2011.

לנשים, דבר שאותו ההסתדרות כן מעודדת. אחד מהרבנים שנכח בוועידה הדגיש כי לא מדובר בשלילה הלכתית של הסמכת נשים לרבנות או בהסרת התואר אורתודוכסית מאישה המשמשת כתפקידים כאלו, וכן כי לא מדובר בשלילתן משותפות ב-Clergy, מילה שלא הוזכרה בהחלטת ההסתדרות (אם כי אותו רב לא ידע לתאר את ההבדל בין ה-Rabbinate, ממנה הנשים הודרו, ל-Clergy) (Nathan-Kezis, 2010).

הורביץ עצמה (שלא הוזמנה לכנס ה-RCA, והיתה עסוקה באותם ימים בגיוס תרומות) התייחסה לנושא והכירה בצורך לאמץ שפה המתאימה ל"מציאות הפוליטית הנוכחית" ובשל כך להימנע במציאות זו מהענקת התואר 'רב' או 'רבה' לנשים. זאת, יחד עם שילובן כמנהיגות, פיתוח מסגרות הלימודים שלהן וניסיון לסנגור על פעילותן זו. במסגרת זו ציינה את הנקודות בהחלטה שהתייחסו לחשיבות של קידום נשית במסגרת הנהגת הקהילה הרוחנית, וטענה כי ההכרזה איננה סותרת את מטרת ישיבת מהר"ת – הסמכת (confirming) מנהיגות רוחניות והלכתיות, וכי התפקיד של נשים כמנהיגות בקהילות מסוימות נותר אפשרי ופתוח (Nathan-Kezis, 2010). בניגוד לנימה האופטימית של דבריה, הצהיר סגן נשיא ה-RCA בעיתון החרדי המודיע כי ההסתדרות בשום אופן איננה מאשרת ("in no way endorses") את התוכנית ואת הכותרת מהר"ת (Pobregin, 2010).

הרב נתנאל הלפגוט, ראש ה-YCT לצידו של הרב דב לינור, פרסם גם הוא מאמר בנוגע להסמכתן של נשים לרבנות, כחודש לאחר הסמכתה של שרה לרבה (Helfgot, 2010). כעמיתו של הרב וייס, תמיכתו בלגיטימציה של נשים בתפקידי רב איננה מפתיעה. לטענתו נכון היה להתחשב בשיקולים סוציולוגיים, אשר מרכיב עיקרי שלהם הוא הרתיעה מההידמות לרפורמים ולקונסרבטיביים, אולם לדעתו לא מדובר בבעיה הלכתית מובהקת (טענה שאותה הוא מבקש להוכיח במאמרו, באמצעות דחיית הרלוונטיות של איסור השררה ברמב"ם), אלא בשילוב של הלכה, נורמות קהילות, סוציולוגיה ותחושת נוחות.

בתגובה לרב הלפגוט כתב הרב גדעון רוטשטיין, רב ב-YU ותושב ריברדייל, כי מדובר בנקודת מפנה שעלולה לפצל את האורתודוכסיה. הכותרת הראשית של מאמר התגובה שלו משקפת זאת: "Women and the Splitting of Modern Orthodoxy" (Rothstein, 2010a). בטענותיו הוא מבקר את המתודולוגיה ההלכתית שבה משתמשים תומכי הנשים בתפקידי הרבנות ושולל את הלגיטימיות שלה, בהתייחסה להלכה כמערכת של פרטים ולא כביטוי של השקפה כוללת המקשרת את האדם לא-לוהיו, שבמסגרתה קיימת גם תפיסה כללית של נשיות יהודית (Jewish womanhood). מתפיסה זו מתעלמים אלו המתייחסים לפרטי הלכות בלבד, ועל כן ישנו חשש

לפיצול האורתודוכסיה. היכולת לנהל דיון על נושאים אלו, לטענת הרב רוטשטיין, מותנית בהצגת תפיסה דתית כוללת ולא בפרטי הלכות.¹⁵

ב-2011 התפרסם מאמר יסודי על ידי סמכויות הלכתיות ומנהיגותיות בולטות בציבור האורתודוכסי מודרני, שניתח את מכלול ההיבטים הדתיים הקשורים לתופעה (Broyde & Brody, 2011). ברמה ההלכתית הטכנית, מתייחסים השניים לנושא השררה (שאיננו רלוונטי לדעתם), לסמיכה (שייתכן כי רשמית היא מוגבלת לגברים בלבד) ולפסיקת ההלכה (שבמקרים מסוימים, בחברות בהן הנשים אינן נמצאות בשדה הציבורי, עלולה להיות לא צנועה), וטוענים כי מבחינה זו, הדבר איננו אסור. מעבר לשאלות ההלכתיות הקונקרטיות, מעלים השניים התייחסות להיבטים הבאים, אשר הם מציינים כי הם חלק בלתי נפרד מתהליך הפסיקה ההלכתית – חשיבות המסורה, התפתחות לימוד התורה לנשים, המקור שממנו צומח רצון נשים לשמש בתפקידים הללו (שלדעתם נובע מתוך לימוד תורה רחב), הדמיון לתנועות הדתיות האחרות (שאיננו אמור להיות שיקול בהקשר זה), האבחנות המגדריות וההגדרה המדויקת של הפעילויות הדתיות שבהן מנועה אישה בתפקיד רב מלעסוק.

חשיבותו של מאמר זה, המסיים בקריאה לנשים להמשיך ולהתפתח בשדה זה, ללמוד, לכתוב ולהנהיג, ו"לראות מה קורה עם הזמן" (Broyde & Brody, 2011: 58), טמונה בכך שלראשונה באורתודוכסיה ישנו ניתוח הלכתי ודתי מפורט, עמוס מקורות, שפורש באופן שקול את מכלול השיקולים הקשורים בנושא, ושמבקש להימנע מנגיעה ישירה לגופו של אדם ושל עניין ומכתיבה פולמוסית (הורביץ אף לא מוזכרת בו בשמה). במילים אחרות, המאמר מייצג שינוי בהתייחסות למקרה של הורביץ – ממקרה פרטי, שמעורר תגובות חריפות ואידיאולוגיות ופולמוסים נקודתיים, לקצה קרחון של תופעה המחייבת התייחסות וניתוח כוללים וזהירים והצעת מסגרת (framework) מסודרת ומקיפה לדיון בנושא.¹⁶ בנקודה זו ניתן לומר כי עלייתן של נשים בתפקידי הנהגה דתיים בכלל ומינויה של הורביץ בפרט הן אלו שהביאו לניתוח מקיף ויסודי שכזה באופן שלא היה מתרחש בשנים שלפני כן, אז הדגש היה, כפי שראינו, על היבטים אידיאולוגיים או על נקודות מסוימות. קיומה של התייחסות כזו מלמד על עליית חשיבותה ומשמעותה של התופעה, בדומה לריבוי ההתייחסויות ההלכתיות המפורטות לנושא בתנועה הקונסרבטיבית בשנות ה-80, במקביל להסמכת נשים לרבנות במסגרתה (למשל Greenberg, 1988).

הורביץ עצמה, שנחשפה לביקורת רבה, שוב ושוב, במאמריה, קוראת הורביץ לשילובן של נשים בתפקידי הנהגה ופועלת בהתמדה, בראיונות, בהרצאות ובשיחות למען מטרה זו. ארגון JOFA

¹⁵ הלפגוט ורוטשטיין המשיכו את הדיון ביניהם בכתב העת של YCT בהמשך השנה, שם התמקד רוטשטיין במגבלות החשיבה האורתודוכסית וחשיבותה האקוטית לדיונו, והצהיר כי הסמכת נשים לרבנות מטרידה אותו אף בהיותו רב מה-(Rothstein, 2010b) left wing.

¹⁶ "we attempt to offer a framework for understanding the legal and meta-halakhic factors that shape dialogue and generate the divisive debate over women rabbis. We hope that our study will foster greater clarity of the relevant issues" (Broyde & Brody, 2011: 27).

מגבה אותה, ומקדיש מקום ניכר באתר, בוועידותיו ובפרסומיו לשרה הורביץ ולשינוי שהיא משרת. היא ושיבתה מעוררות עניין רב, שמעלה את השאלה בדבר המשך הדרך.

יונתן סרנה, היסטוריון אמריקאי ידוע שאליו פנו לא מעט כתבים בשאלות על התופעה, טוען כי ייתכן ומדובר כאן בפיצול, וכי תפקידן של נשים תמיד היווה תמיד אמצעי להבין את המקום בו נמצאת החברה האורתודוקסית המודרנית וכי הן מהוות סינקדוכה של המודרניות, כלומר הן מהוות מעין אמצעי המחשה ליחסנו למודרנה. לדבריו, ענייני נשים הן גורם מפצל ("divider") מאוד, והמתרחש ביחס להורביץ ממחיש כיצד שתי הקבוצות שמרכיבות את האורתודוקסיה המודרנית מתרחקות אלו מאלו. בסופו של דבר, מציין סרנה, יידרשו שנים על מנת לראות את השפעתה של התופעה (cf. Goldstein, 2010; Berger, 2010; Weiss, 2009). דוגמה להתרחקות של שתי הקבוצות אלו מאלו ניתן למצוא בהיבט הארגוני בהקשר האחר – ארגון ה- International Rabbinic Fellowship (IRF) שהוקם בנובמבר 2009 ומהווה בית עבור רבנים בוגרי ישיבת YCT, שאינם יכולים להתקבל ל-RCA, ואשר הרב וייס מהווה חלק מהנהגתו.¹⁷ גם ארגון זו פירסם הצהרה בדבר תפקידי נשים במסגרות הנהגה דתית, ועודד את התמיכה בנשים מלומדות לתפקד כמורות, משיבות הלכתיות, יועצות ומלוות (pastoral counselor), דורשות, מדריכות רוחניות ומארגנות אירועים (תוך הקפדה על ההלכה) ונשיאות הקהילה ("IRF statement", n.d.). המילים רב או סמיכה אינן מצויות בהצהרה, אולם כל תפקידי הרב בבית הכנסת, מלבד המנועים הלכתית, מופיעים בה כזמינים לנשים. יחד עם הצהרה זו, שמתייחסת בפירוט ובאזהרה לתפקידים שנשים יכולות למלא, מבלי להתנגש באופן חזיתי עם החלטת ה-RCA, הוחלט ב-IRF שלא לקבל נשים כחברות בארגון לאחר הצבעה סודית, מה שאומר כי הורביץ איננה חברה גם בארגון הרבני המקביל ל-RCA. הרב מארק אנג'ל, ממייסדי הארגון, טען כי הורביץ לכשעצמה הייתה מתקבלת, אך הצבת השאלה ביחס נשים בכלל מעלה שאלות גדולות יותר – בהיעדר נשים נוספות מוסמכות, ועל כן ההחלטה נפלה. על כל פנים, אחת הסיבות לדחייתה היתה החשש מהתדמית הציבורית ויכולת הפעולה של הארגון במידה וישלב נשים בתוכו. הרב וייס עצמו, כצפוי, תמך בצירוף (Rosenblatt, 2011).

---

¹⁷ ניתוח של הקמת הארגון, יחסו ל-RCA הוותיקה והמשמעות של התופעה באורתודוקסיה המודרנית יחייב עבודה נוספת. כאן נוכל רק לומר כי הוא מהווה עדות נוספת ומשמעותית לאובדן ההיררכיה ולגיוון הרב באורתודוקסיה המודרנית. סרנה, בהתייחס אליו, מצוטט כמי שטוען כי ישיבה וארגון רבנים נוסף מעלים את התהייה אם מדובר בהתפתחותו של זרם נוסף שישמש במונח 'אורתודוקסיה'. טורצקי ווקסמן חולקים עליו, וטוענים כי האורתודוקסיה המודרנית היא קבוצה מגוונת ביותר, והטרואגנית אף יותר מהזרמים הלא אורתודוקסיים. באשר לארגונים עצמם, הם טוענים כי רבים מבוגרי YCT מנהלים קשרים חזקים עם YU, וכי ישנם רבנים רבים החברים בשני הארגונים. לפיכך מדובר בעליית הגיוון וההטרואגניות ולא בפיצול, מה שגם שהדפוסים הארגוניים אינם משקפים את הציבור האורתודוקסי בכללותו (Turetsky & Waxman, 2011).

דיון ומסקנות

"We are the first generation to write the book on new gender relations, and we want to write and read it at the same time." (Greenberg, 2000: 2)

מהו עתידה של התופעה של נשים בתפקידי הנהגה רוחנית בקרב היהדות האורתודוקסית בארצות הברית? מהן השלכותיה על החברה האורתודוקסית בכללותה? השילוב בין רצון של נשים להעצים את מעורבותן בחיים הדתיים, נורמות הלכתיות וקהילתיות, צרכים קהילתיים, מסורות עתיקות, הגדרות עצמיות ורוחות חדשות, מנביע מעיין מרתק שמגוון של תופעות ושינויים רבים משתקפים בו במספר שנים לא גדול. כפי שמציינת גרינברג, אנו מבקשים לקרוא את הספר בעודו נכתב, ויש בכך קושי משמעותי, אולם בדפים הבאים ננסה לסכם את המשמעות ואת התהליכים שעוברת החברה האורתודוקסית מודרנית בארצות הברית בהתייחס לשאלה, בהתבסס על המקרה של שרה הורביץ, וכן ננסה להעלות תחזיות לעתיד. מענה לשאלה יצטרך להתמקד בשני ההיבטים – הפוטנציאל של נשים אורתודוקסיות לשמש בתפקידים הללו במסגרת המגבלות של ההלכה האורתודוקסית, והאופן שבו נתפסת התופעה בקרב מנהיגים והציבור האורתודוקסי הרחב.

אמנם הורביץ היא האישה האורתודוקסית הראשונה שמכונה רבה ומשמשת בתפקיד זה במסגרת של בית כנסת, אולם קדמו לה נשים נוספות שכיהנו ב-Clergy ואף אישה נוספת, דינה ניימן, שתפקדה כראש קהילה במובן המלא. הקהילה של ניימן היא יוצא מן הכלל הממחיש את הכלל – מדובר במניין קטן ובלתי משגשג ללא בניין משלו, שכבר איננו מתקיים על בסיס קבוע, ואיננו חבר בשום ארגון אורתודוקסי. המסגרת הקטנה שבה תפקדה ניימן אמנם מאפשרת את עיצובו של התפקיד באופן חופשי ויצירתי יותר, עם פחות מחויבות לנורמות קהילתיות מוכרות בנוגע לתפקידי הרב, מה שפותח פתח הן למעורבות ניימן כראש הקהילה בתחומים שאינם מקובלים והן לכך שלא תמלא את כל התפקידים המוכרים והמקובלים על ידי הרב. אולם, עם זאת, הדבר ממחיש את השוליות של תופעות כאלה – קיומן במוסדות שאינם מוכרים כשייכים לזרם דתי, ואשר סובלים מקשיי שגשוג, כיוון שעבור הליברליים – מדובר במוסד שמרני מדי שאינו מספק את הסחורה, ועבור השמרנים – ישנן חלופות מסורתיות יותר (רוזנר, 2010: 272).

התופעה של ניימן משקפת את שני ההיבטים שהוזכרו: הן את המגבלות שלקחה על עצמה הורביץ כאישה אורתודוקסית במסגרת תפקידה, והן את הקושי בהתקבלות מינויה של אישה לתפקידי הנהגה בלעדית של בתי כנסת, שאם לפני הצהרת ה-RCA ב-2010 היה נדיר, כיום יהיה בלתי אפשרי לחלוטין בבית כנסת אורתודוקסי מוכר, אף בלא תלות בכותרת של התפקיד. גם הורביץ עצמה, כאמור, מודעת לכך כי מבחינה טכנית יקשה עליה לתפקד כרבה בקהילה קטנה, מאחר ותפקידים רבים שמבצע הרב בקהילה כזו, בעיקר אלו הקשורים לריטואל – כמו קריאה בתורה והנחיית תפילות, יימנעו ממנה בהיותה אורתודוקסית, ולפיכך תהיה תלויה לשם ביצועם בבעלי בתים רציניים (Discussion, 2009). התפקוד החלקי הלגיטימי של אישה בתפקידי הנהגה דתית בבתי כנסת, הגם שהורביץ ביקשה לצמצם את חשיבותו, מהווה אם כן מגבלה אינהרנטית של נשים אורתודוקסיות בתפקידי רבנות, ומקשה על התפתחותן כמנהיגות יחידות (sole leaders) – גם ללא היות הדבר שנוי במחלוקת, מה יניע קהילה לשכור לעצמה רב שאיננו יכול לבצע חלק

מהפונקציות שנתפסות כחלק מתפקידו של הרב? אמנם שבעת התפקידים המובהקים של רב בבתי כנסת – המבטאים את ידענותו ההלכתית, השפעתו הרוחנית וסמכותו, אינם כוללים בתוכם את ביצוע התפקידים הריטואליים, אך הללו נתפסים כחלק מתפקידו, או לפחות כפונקציות שמצופה מהרב למלא מפעם לפעם, במיוחד באירועים מיוחדים (Kleinberg, 2012: n. 54).

אפשרות אחת לתגובה לכך היא קריאת תיגר על המגבלות האורתודוקסיות ושימוש של נשים בתפקידים שהן מודרות מהם על פי ההלכה האורתודוקסית – או לחילופין – קריאת תיגר מהותית על ההלכה האורתודוקסית ועל האבחנה שמצויה בה בין גברים ונשים, כפי שנקטה למשל חביבה נר דוד בישראל. הדבר ממחיש תפיסה בתר-זרמית (post-denominational) שהולכת ותופסת תאוצה בקרב יהדות ארצות הברית, גם בקרב האורתודוקסיה המודרנית, אשר יש מצעיריה שפתחו מניינים עצמאיים ובלתי מאופיינים (המכון לתכנון מדיניות עם היהודי, 2012: 106-107). ייתכן כי לשם תפנינה גם נשים שיבקשו להימנע מהמגבלות של ההלכה האורתודוקסית עליהן כמנהיגות דתיות. הורביץ, עד כה, בוחרת להישאר עם המגבלות ולעודד נשים לפעול במסגרתן. גם העובדה שבישיבת מהר"ת מלמדת רב קונסרבטיבית אינה סותרת זאת, מכיוון שמדובר בתכנית לפיתוח מנהיגות שמובחנת מתכני הלימוד הדתיים (Picker Neiss, Rori, Personal communication, 2012, May 22).

ביקורת חריפה על המצב הקיים ועל המגבלות המוטלות על נשים מעלה קליינברג (Kleinberg, 2012), אשר דבריו הובאו בגוף העבודה. לטענתו, אין למעשה נשים אורתודוקסיות בתפקידי רב, הורביץ כנראה מחזיקה בתודעה כוזבת ולמעשה המבנה האורתודוקסי הקיים, שבו גברים הם שקובעים לנשים את מגבלות תפקידיהן וכותרתן משמר את הכוח הגברי. ביקורת זו, לדעתי, איננה משקפת את המצב הקיים, משום שעם כל החשיבות והיוקרה המתלווה לתפקידים הריטואליים שנשים מנועות מהם, עדיין, למרות הכל, רוב תפקידי רב בבית הכנסת אינם בתחום זה – דבר המבוסס הן במציאות והן במחקר (לדוגמה Elazar & Monson, 1982). נזכיר גם כי טווח התפקידים שממלאים רבנים בעצמם הוא רחב הרבה מעבר לתפקיד רב בית הכנסת – דיין, מורה הוראה, מתנדב וראש ישיבה הם רק חלק מן התפקידים הללו, ובחלקם אין שום מגבלה הלכתית על נשים. כלומר, גם אם אישה המשמשת כרבה בבית כנסת מוגבלת לעומת הרב הגבר בשל ההקשר הריטואלי, הרי שבמסגרות אחרות היא איננה מוגבלת. אכן, נשים שמתפקדות כ"ראש ישיבה" וכרב עבור תלמידותיהן, אם כי ללא הכותרת, נמצאות בשדה האורתודוקסי כבר שנים רבות, בישראל ובארצות הברית. גם הלומדות למהר"ת פועלות בבתי ספר ובבתי הלל בתפקידים שגם רבנים יכולים לשמש בהם. אם נשתמש במונחים סוציולוגיים, הבעייתיות עולה בעיקר ביחס לסטטוס ולא לתפקיד – נשים כן נמצאות בתפקידי הנהגה המקבילים בחלקם לתפקידים רבניים גבריים, אולם הסטטוס שלהן בתפקיד זה מעורר שאלה, הן ביחס לשמו ושם תהליך ההכשרה אליו.

טענתו של קליינברג, אם כן, מפריזה בהתמקדותה על בית הכנסת ובמשמעות המגבלות המוטלות על אישה. כמו כן מופרזת טענתו בדבר שימור הכוח הגברי – שהרי נשים אורתודוקסיות מלומדות, ביניהן הורוביץ עצמה, הן חלק פעיל בתהליך הלימוד והבירור של הטקסטים היהודיים העוסקים במגבלותיהן. הטלת המגבלות אינה נובעת מגילוי וקביעה של גברים באשר הם גברים, אלא גלויה לכל. גם פתיחת האפשרויות (ולא רק הצגת המגבלות) איננה רק תוצר של לגיטימציה

גברית-רבנית, אלא של פעילות נשית אקטיבית – מהפכת לימוד התורה לנשים למשל, ובהקשר שלנו – מאמריה החוזרים ונשנים של בלו גרינברג והיוזמה והאקטיביות של הורביץ עצמה. העובדה כי כותבי התשובות שפורסמו בטקס והרב אבי וייס הם גברים, איננה מעידה לפיכך על שימור הכוח הגברי. שהרי מאחר ומדובר בהסמכה משמעותית ראשונה לאישה עולה הצורך לפנות לגורמי הסמכות על מנת ליצור לגיטימציה דתית לצעד זה, וגורמי הסמכות, בשלב ראשוני זה, הם גברים. אין אפשרות להשגת לגיטימציה ללא הכרה הלכתית, שמצויה בידיהם.

תשובותיהם של הרבנים מעבירות אותנו לנקודה הבאה. בעוד הרבנים המשיבים ביקשו לטעון לרצף של מסורת הלכתית המאפשרת לאישה לפסוק הלכה, הדגיש וייס את החידוש שבדבר – שילובה של הורביץ כ-*full member of the clergy*. ביטוי המרכזי והבולט של החידוש והשילוב הוא בתואר שניתן לה, מהר"ת, שלאחר מכן שונה לרבה, דבר שלא היה קיים בעבר. נראה כי עניין הכינויים משחק כאן תפקיד מרכזי – החל בשמות השונים והמגוונים שניתנו, ניתנים ועוד יינתנו לנשים בתפקידי הנהגה רוחנית בבתי כנסת אורתודוקסיים ולתהליכי הסמכתן, דרך ההתלבטות הגדולה בדבר כינויה של הורביץ ושינויו – כולל הזעם שעורר השינוי וכלה בשאלה האם מדובר בקהילה אורתודוקסית או לא, תואר שנשלל מ-HIR על ידי ההנהגה החרדית. שלוש נקודות משתקפות בסוגיית התארים. ראשית, המבוכה והניסיון להישאר כקהילה אורתודוקסית אחת ומאוחדת. גם הצהרתו של וייס כי הנשים המוסמכות בישיבת מהר"ת לא תקראנה עוד רבה מתוספת לכך. הרצון להישאר יחד קיים בד בבד לצד הגיוון הרב ביותר של החברה האורתודוקסית מודרנית. מאז פטירתו של הרב יוסף דב סלובייצ'יק אין לאורתודוקסיה המודרנית הנהגה בקנה המידה שלו, דבר שמוביל לטענת סרנה, להיסדקות (*fragmenting*) של האורתודוקסיה המודרנית כיחידה אחת (Sarna, 2001, 2004: 369). האפשרות לגיוון ולנטייה לצדדים שונים עולה בהיעדרה של מנהיגות מכוונת אחת ובירידתו של המבנה ההיררכי יותר שהיה בעבר (Turetsky & Waxman, 2011). הכותרת "אורתודוקסיה פתוחה" שהעניק הרב וייס להשקפת עולמו איננה מעידה על פתיחותו של זרם (*denomination*) נוסף, אלא על השקפת עולם מסוימת שאותה מבקש הרב וייס לקדם **במסגרת** האורתודוקסיה. החלטת ה-IRF שלא לצרף אליה נשים מעידה גם היא על חשיבות הפעילות בקונצנזוס במסגרת אורתודוקסית.

הנקודה השנייה והחשובה היא העובדה שרוב הזעם התעורר לאחר שינוי כינויה של הורביץ ממהר"ת לרבה ולא לאחר מינויה הראשון, על אף שהתפקיד לא השתנה בפועל. אמנם הצהרת ה-RCA שוללת כהונת נשים בתפקידי רבנות ללא קשר לכותרת, אך עובדה היא שהוועידה שעסקה בנושא התקיימה ב-2010, ואילו בוועידה שהתקיימה ב-2009, לאחר הסמכתה למהר"ת, אין כל החלטות הקשורות אליו. זעם זה, שלא נחזה על ידי וייס והורביץ, נובע מפריצת הדרך שבשינוי הכינוי. כמובא בעבודה, ההתנגדות להסמכת נשים לרבנות נתפסה כפסגת האנטגוניזם של האורתודוקסיה המודרנית כלפי חידושים פמיניסטיים של הזרמים הדתיים אחרים (Sarna, 2004: 343), ולפיכך נתפסת כפריצת גבולות וכהשפעה שלילית שלהם. ניתן להוסיף ולומר כי שילוב נשים בתפקידי הרבנות ובכותרת זו מהווה את הכנסתן אל הבטן הרכה, אל הליבה המעצבת והמכוונת של החיים הדתיים. המעורבות ברמה כזו נתפסת כמסוכנת בקרב הפלגים המתנגדים. הדוגמה המובהקת לכך, למשל, היא הרטוריקה של הרב שכטר, הרואה את הפמיניזם

הדתי ככפירה וכהמשך לגורמים שיצאו מהיהדות המסורתית והאורתודוקסית, כמו הצדוקים, הנוצרים, הרפורמים והקונסרבטיביים. נשים לב כי עמדה זו באה לידי ביטוי חד דווקא במאמרו מ-2004, העוסק בהסמכת נשים לרבנות (Schachter, 2004). טענתו בוועידה ב-2010 כי הסמכת נשים לרבנות הינה בגדר "ייהרג ובל יעבור" ממחישה את ההתנגדות שהכינוי מעורר אצלו. נרטיב-העל שהוא בונה, המבקש לשמור על המובחנות של האורתודוקסיה המודרנית שהוא מבקש לכוון על ידי הצבת הפמיניזם האורתודוקסי מחוץ לגדר על בסיס תיאולוגי והלכתי (Ferziger, 2009), משקף את עוצמת התנגדותו למה שנחשב במשך שנים לדגל אורתודוקסי שחור. יש לזכור, יחד עם זאת, כי על אף היותו בולט, העמדה החריפה של הרב שכטר איננה נמצאת בקונצנזוס, ורטוריקה כזו לרוב איננה נשמעת מפי המתנגדים.

מנקודה זו אנו עוברים לנקודה השלישית – משמעות הכרזתה של אגודת ישראל החרדית בדבר אי-האורתודוקסיות של קהילת HIR. התפתחותה של האורתודוקסיה בארצות הברית כקבוצה מובחנת היתה מלווה בבידולה ובהגדרתה כקבוצה שונה מהרפורמים והקונסרבטיביים, ובמידה רבה היוותה תגובה על שינויים שחלו בתנועות הללו (Sarna, 2004).¹⁸ גם אם ברמת ההקפדה על הפרקטיקה הדתית ישנו גיוון רב בקהילה האורתודוקסית (רוזנר, 2010), וגם אם הזרם האורתודוקסי מושפע על ידי זרמים אחרים והחברה הכללית, גם בענייני נשים (Fishman, 2000) עדיין קיים רצון עז לשמר על אבחנה בין הזרמים הדתיים השונים, בעיקר בקרב ההנהגה והאליטות הדתיות. לפיכך, הצהרה על קהילה כי איננה אורתודוקסית משמעותה דה-לגיטימציה שלה מהבחינה הדתית והצבתה "מחוץ לגדר". שאלת הלגיטימציה הינה אקוטית, כיוון שמחלוקות תמיד ליוו את היהדות, אולם, כפי שטוען למשל הרב גדעון רוטשטיין (Rothstein, 2010a), ישנם כאן אופני הבנה שונים של מכלול המערכת ההלכתית, דבר ששולל אף את היכולת הבסיסית להידבר ועלול להוביל, כשם מאמרו, ל-Splitting. מי שאינו לגיטימי איננו בר שיח ויכולתו להוביל שינוי כללי מוגבלת. שמירת הזהות האורתודוקסית, לפיכך, הינה בעלת חשיבות רבה על מנת לשמר את יכולתו של השינוי להשפיע על החברה האורתודוקסית בכללותה.

מהמגבלות הקיימות בהלכה האורתודוקסית ביחס לנשים בהקשרים ריטואליים ומשלוש הנקודות הללו – הגיוון הרב לצד הרצון לאחדות, החשש העצום מכינוי נשים בתארי רב שבא לידי ביטוי בעוצמות שונות והשאלה בדבר האורתודוקסיות של תהליך זה, ניתן להעלות תחזיות ביחס לנושא. במסגרת לא היררכית כמו החברה האורתודוקסית מודרנית בת ימינו בארצות הברית, הגיוון ימשיך לעלות לפרוח במגוון תחומים. השפעתה של התנועה הפמיניסטית על החיים האורתודוקסיים באמריקה איננה בת חלוף, וכבר שינתה באופן עמוק את תפקידיהן של הנשים בחיים הדתיים. מוקד מרכזי הוא מהפכת לימוד התורה לנשים, המאפשר להן לרכוש ידע דתי נרחב, ונמצא בקונצנזוס רחב בקהילה האורתודוקסית מודרנית (Golinkin, 2001; Fishman, 2000). הבסיס הארגוני של התנועה, JOFA, הינו בעל כוח רב ומסייע בקיומה ובהמשכותה. אכן,

¹⁸ בשנות הקמתו, למשל, נתפס ה-Jewish Theological Seminary כמוסד נגד לרפורמים, בלא הגדרתו הברורה כקונסרבטיבי או כלא אורתודוקסי, ואף שירתו בו מספר דמויות שראו את עצמן כאורתודוקסיות. עם השנים נוצרה האבחנה שהבדילה בין הקונסרבטיביים לאורתודוקסים, בין היתר על רקע מעמד הנשים (Sarna, 2004).

כפי שמסיימת פישמן את ספרה – "Women's issues continue to be a focal point and potent symbol both for those drawn to new American trends and those repelled by them" (Fishman, 2000: 73), וכפי שמציין סרנה, הם גם מהווים גורם מפצל (divider). המתח בין שתי הקבוצות הללו מובנה בתוך האורתודוקסיה המודרנית בת ימינו, באופן שמשקף עמדות שונות בדבר תיאולוגיה, שוויון, מודרנה והתבדלות, כפי שהומחש לדוגמה בדברי הרב שכטר. האם המשך שילובן של נשים בתפקידי רבנות יוביל לפיצול בקהילה? כדי לענות על כך יש לבחון קודם לכן מה צופן העתיד בפועל מבחינת שילובן עצמו. עדיין לא הגיעה העת של הסמכת המהר"ת הבאות, שתתרחש רק ב-2013, עדיין לא ידוע השם שבו תיקראנה והאם יהיו בתי כנסת שיחפצו לקבל אישה לתפקידי הנהגה מובהקים. מה שכן ברור הוא כי הרצון לשמור על החלטת ה-RCA ועל הפשרה שהתקבלה בין הרב וייס לבינס, רצון המשקף את השאיפה לאחדות, יהווה גורם מנחה לפרקטיקה שבה יתבצעו הדברים. ההבנה כי התואר רב מהווה דגל אדום שיכול לפגוע במטרה ולפיכך בשלב זה אין להילחם עליו היא טענה החוזרת ונשמעת על ידי הורביץ (למשל הורביץ, 2010), שקוראת לביצוע יחסי ציבור לרעיון של נשים בתפקידי הנהגה על מנת לקדם אותן ואת ההכרה בהן, וכן לתמיכה בישיבתה, בלי להזכיר כלל את המושגים סמיכה, Clergy ורבה. סביר להניח כי הכינוי רבה לא יהיה בשימוש נוסף בשנים הבאות. ישיבת מהר"ת, המהווה את בסיס ההמשכיות הממשי של הנהגה נשית, היא קטנה ויוקרתית ושואפת להישאר כזו, מה שמהווה אמצעי משמעותי ל"שיווקן" של הלומדות. פרטיהן של הלומדות בתוכנית, קורות החיים שלהן ותמונתן מופצות באתר. הסלקטיביות של התכנית וייחודה בוודאי משקפות את איכותן וייחודן של הלומדות שם, שככל הנראה בעתיד יהוו דמויות בולטות בציבור האורתודוקסי מודרני, הגם ששנויות במחלוקת.

היקפה הקטן של התכנית אינו אינדיקציה למרכזיות הנושא ולהיותו סמל בעל חשיבות לפמיניסטים ולאנטי-פמיניסטים, שמעורר עניין ציבורי, אקדמי, הלכתי ותקשורתי. יחד עם זאת, ההיקף הקטן והצעדים הראשונים עשויים לנבא כי שילובן של נשים בתפקידי הנהגה דתיים בהיקף נרחב הוא תהליך שייקח זמן רב, וכי קשה לדבר על פיצול תנועתי בהקשר הזה. כך גם מצביע שם מאמרה של שרה ברגר (2010) – "Do 1 rabba, 2 rabbis and 1 yeshiva = a new denomination?". לפיכך המילה פיצול איננה מתאימה בהקשר זה, אלא הדרה – וההדרה המובהקת והציבורית היחידה שנעשתה היתה רק על ידי הנהגת הזרם החרדי, בעוד ה-RCA עשו מאמץ על מנת לשמור על האחדות והגיעו לפשרה, שכן כוללת בתוכה עידוד של שילוב נשים מלומדות בקהילה (נספח 2). בנקודה זו ראוי שוב להזכיר את הצהרת ראש ה-RCA כי ההחלטה נועדה לאפשר מרחב (Latitude) למנהיגים דתיים לשילוב נשים (Nathan-Kezis, 2010), מה שימשיך לגוון את החברה האורתודוקסית מודרנית, בעידן פחות היררכי, פחות הומוגני ויותר מבוזר, שבו ארגונים שונים המייצגים קבוצות שונות קמים ומתפתחים, ויחד עם זאת מבקשים לשמור על מסגרת אורתודוקסית כוללת, כפי שלמשל מתבטא בעמדת ה-IRF ביחס לצירוף נשים לארגון.

לפיכך, תהיותיו של סרנה בהקשר להורביץ ולתהליכים אחרים על זרם חדש שהולך וקם אינן מתאימות להערכתי למציאות הקיימת, בה פועלים זה לצד זה מגמות שונות ומנוגדות ורצון

משמעותי לשמור על מסגרת הזהות הכללית ולהתפשר. מתאימה יותר היא הערכתם טורטסקי ווקסמן (Turetsky & Waxman, 2011) בדבר נפילת ההיררכיה בזרם זה, ועליית המגוון והמורכבות המאפיינים אותו בימינו.

בסיכומו של דבר, להערכתנו, העתיד יזמן את המשך שילובן של נשים ללא הכותרת רבה בתפקידים דתיים בבית הכנסת ובקהילה, כאשר הללו יקבלו שמות ופלטפורמות פעולה יצירתיות, כמיטב המסורת האורתודוקסית בנושא בשנים האחרונות, והשפה תשחק תפקיד משמעותי במשמעויות שיוקנו לתהליכים ולתופעות. לכך יתרמו הקונצנזוס בדבר חשיבות לימוד התורה הגבוה לנשים, הגיבוי הממסדי המשמעותי בדמות ישיבת מהר"ת ומוסדות לימוד נוספים, עליית הכמות של נשים יודעות ספר בקהילה האורתודוקסית (גם אם אינן מוסמכות), הבסיס הארגוני המשמעותי של הפמיניזם האורתודוקסי בדמותו של JOFA, העידוד של ה-IRF, הורביץ עצמה והעניין הרב שכל הנושא מעורר. הדבר יוביל בהכרח למציאת ופיתוח תפקידים דתיים ההולמים את כישוריהן ואת ידיעותיהן – במקום "להפסיד" אותן לשוק העבודה הלא דתי (Fishman, 2000: 24), על מנת להשתמש ביכולותיהן לטובת הקהילה ויחד עם זאת לקדם את מעמד הנשים. ייתכן כי יעלו קשיים במציאת תעסוקה לנשים בתחום זה בקהילות שמרניות יותר, אדישות לנושא או פחות "חלוציות". התהליך ימשיך בד בבד עם פעילותן של יועצות הלכה המייעצות בענייני טהרת המשפחה ומרכזו יהיה בעיקר באזור ניו יורק, מעוזה של האורתודוקסיה המודרנית, שבתוכה, בשל גודל הקהילה והכיוונים השונים שבה, ישנו גיוון רב, שימשיך ויצמח. אולם נראה כי נשים בעתיד הקרוב לא תתפקדנה כמנהיגות בודדות של קהילה, כמו שתפקדה ניימן – וימים יגידו אם הורביץ עצמה תגיע לתפקיד כזה, כפי שהיא מעידה שמעודד הרב וייס את הרבנים העובדים איתו (Discussion, 2009).

המחלוקות בדבר מעמדן של נשים במגוון תחומים דתיים – שיתופן בתפילות, קריאת התורה, טקס הנישואין ועוד – ימשיכו ויניעו פולמוסים רבים (במדינת ישראל כבארצות הברית) וירחיבו את המטרייה של האורתודוקסיה המודרנית, שתכלול בתוכה יותר ויותר גוונים של פרקטיקות ותפיסות דתיות, אלו מושכים לימין ואלו – לשמאל. באווירה החופשית באמריקה וביכולת לבחור עמדה דתית בלא סמכות כפייה ממסדית, ובהיעדר הנהגה אחת ומכוונת – מובטח כי עוד פרקים רבים יתווספו לספרה ההולך ומתעבה של האורתודוקסיה המודרנית, שייכתבו במשך שנים ארוכות.

נספח 1: כתב ההסמכה של שרה הורביץ (נוסח עברי):

בזה"י

שרה בת מרדכי הלוי ובתשבע

למדה ויגעה בתורתנו הקדושה שנים רבות ולמדה תורה והלכות הרבה אצל רבנים חשובים מורי הוראה ונבחרה בהלכות שבת, איסור והיתר, נדה ואבילות ונמצאה בקיאה בהלכות אלה בדברי ראשונים ואחרונים ומוכשרת לענות בעניינים אלה בטוב טעם וסברא ישרה.

אשר על כן על דא קסמכינן להודיע לרבים כי ראוייה היא

לענות לכל שואל ושואלת בדבר הלכה

והנה הגבי שרה משרתת כבר כמה שנים כמדריכה רוחנית לקהלה חשובה, ומוכשרת ומנוסה במנהיגות הצבורית, בהדרכת ארועי מעגלי החיים, וביעוץ נפשי ורוחני. והרי היא מוכשרת להרביץ תורה ברבים ולהנהיג קהלות יעקב. ובטוחים אנו דיראתה קודמת לחכמתה. לכן אנו מוצאים אותה ראוייה ליקרא

מנהיגה הלכתית רוחנית תורנית מהר"ת

ואשרי העדה הקדושה אשר תבחר במהר"ת שרה אחר כבוד ליהנות מזיו חכמתה ותהא משרתת התורה על שכמה להפיץ דעת אלוהים בארץ.

ועל זה באנו על החתום, כאן ניו יורק, יום ראשון, כ"ו אדר, ה'תשס"ט,

_____

_____

נספח 2: החלטת ה-RCA בשאלת הסמכת נשים לרבנות:

2010 Convention Resolution: Women's Communal Roles in Orthodox Jewish Life

1) The flowering of Torah study and teaching by God-fearing Orthodox women in recent decades stands as a significant achievement. The Rabbinical Council of America is gratified that our (members) have played a prominent role in facilitating these accomplishments.

2) We members of the Rabbinical Council of America see as our sacred and joyful duty the practice and transmission of Judaism in all of its extraordinary, multifaceted depth and richness – halakhah (Jewish law), hashkafah (Jewish thought), tradition and historical memory.

3) In light of the opportunity created by advanced women's learning, the Rabbinical Council of America encourages a diversity of halakhically and communally appropriate professional opportunities for learned, committed women, in the service of our collective mission to preserve and transmit our heritage. Due to our aforesaid commitment to sacred continuity, however, we cannot accept either the ordination of women or the recognition of women as members of the Orthodox rabbinate, regardless of the title .

4) Young Orthodox women are now being reared, educated, and inspired by mothers, teachers and mentors who are themselves beneficiaries of advanced women's Torah education. As members of the new generation rise to positions of influence and stature, we pray that they will contribute to an ever-broadening and ever-deepening wellspring of talmud Torah (Torah study), yir'at Shamayim (fear of Heaven), and dikduk b'mitzvot (scrupulous observance of commandments).

תפקידים קהילתיים לנשים בחיים היהודים האורתודוקסים: (תרגום)

1) הפריחה של לימוד תורה והוראתה על ידי נשים אורתודוקסיות יראות שמיים בעשורים האחרונים מהווה הישג משמעותי. הסתדרות הרבנים של אמריקה שבעת רצון מהעובדה כי חברה מילאו תפקיד מרכזי בקידום ההישגים האלה.

2) אנו, חברי הסתדרות הרבנים של אמריקה, רואים את חובתנו הקדושה ומלאת השמחה במימוש ובהעברת היהדות לכל עושרה ועומקה יוצא הדופן ורב הפנים – הלכה, השקפה, מסורת וזיכרון היסטורי.

3) לאור ההזדמנות שנוצרה על ידי לימוד מתקדם של נשים, הסתדרות הרבנים של אמריקה מעודדת מגוון של הזדמנויות מקצועיות ראויות ברמה ההלכתית והקהילתית עבור נשים מלומדות ומחויבות, בשירות המשימה הקולקטיבית שלנו – שימור והעברת מורשתנו. על כל פנים, בשל ההתחייבות שלנו להמשכיות הקדושה, איננו יכולים לקבל לא את הסמכתן של נשים ולא את הכרתן כחברות ברבנות האורתודוקסית, ללא קשר לכותרת התפקיד.

4) נשים אורתודוקסיות צעירות כיום מחונכות ומקבלות השראה על ידי אימהות, מורות ומדריכות שהן עצמן נהנות מהפירות של לימוד תורה לנשים. כעת, כשחברות הדור הצעיר עולות לתפקידי השפעה וסמכות אנו תפילה כי הן תתרומנה להעמקה המתמשכת ולהרחבה המתמשכת של לימוד התורה, יראת שמיים ודקדוק במצוות.

ביבליוגרפיה

- אריאל, יעקב (2011). מעמדו של רב בישראל ותפקידו. בתוך: ידידיה שטרן ושוקי צ' פרידמן (עורכים), **רבנות: האתגר**. כרך שני (עמ' 19-31). ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- ברנדס, יהודה (2011). על מבוכת הרבנות. בתוך: ידידיה שטרן ושוקי צ' פרידמן (עורכים), **רבנות: האתגר**. כרך ראשון (עמ' 297-345). ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- גולניקין, דוד (תשס"א). **מעמד האשה בהלכה: שאלות ותשובות**. ירושלים: מכון שכטר.
- גנזל, טובה (2011). הפוסק, הרב ויועצת ההלכה. בתוך: ידידיה שטרן ושוקי צ' פרידמן (עורכים), **רבנות: האתגר**. כרך שני (עמ' 611-625). ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- המכון לתכנון מדיניות העם היהודי (2012). **הערכה שנתית – 2011-2012**. ירושלים: המכון לתכנון מדיניות העם היהודי.
- הורביץ, שרה (2010, 8 במאי). החלום הפך למציאות. **קולך – פורום נשים דתיות**. ליבמן, ישעיהו (1967). **היהדות האורתודוקסית בארצות הברית**. תל אביב: הועד היהודי אמריקני, המכון ליחסי אנוש, הנציגות בישראל.
- לפיד, ארנון (2010, 18 ביולי). הרבה חביבה בעד טבילה משותפת. *Mynet*. נדלה מתוך <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-3920226,00.html>
- נר דוד, חביבה (2009). סוף סוף מקווה שוויוני. **קהילתון**. נדלה מתוך http://www.masorti.org.il/uploads/uploads/KehilatonTishreiTasha/Haviva_Ner_David_9_09.pdf
- פיוטרקובסקי, מלכה (2012). נשים כדוברות הלכה. **דעות**, 55, 20-24.
- פריזגר, אדם (2011). "עשה לך קהל": הרבנות האורתודוקסית - תמורות מקבילות בישראל ובצפון אמריקה. בתוך: ידידיה שטרן ושוקי צ' פרידמן (עורכים), **רבנות: האתגר**. כרך ראשון (עמ' 203-252). ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- רוזנר, שמואל (2011). **שטעטל, בייגל, בייסבול: על מצבם הנורא והנפלא של יהודי אמריקה**. ירושלים: כתר.
- רוס, תמר (2006). האורתודוקסייה המודרנית ואתגר הפמיניזם. בתוך: אביעזר רביצקי, יוסף שלמון ואדם פריזגר (עורכים), **אורתודוקסייה יהודית** (עמ' 256-294). ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית.
- רוס, תמר (2007). **ארמון התורה ממעל לה: על אורתודוקסיה ופמיניזם**, תל-אביב: עם עובד.
- שפרבר, דניאל (2009, 12 ביולי). האם אשה יכולה להיות פוסקת הלכה? **קולך – פורום נשים דתיות**. נדלה מתוך: <http://www.kolech.org.il/show.asp?id=33611>
- About our Rosh Kehila (n.d.). Retrieved from [http://koe.org/about-our-rosh-kehilah/Berger, Sarah \(2010, November-December\). Do 1 rabba, 2 rabbis and 1 Yeshiva = a new denomination? Moment: Independent journalism from a Jewish perspective. Retrieved from http://momentmag.com/Exclusive/2010/12/Feature-Orthodox.html](http://koe.org/about-our-rosh-kehilah/Berger, Sarah (2010, November-December). Do 1 rabba, 2 rabbis and 1 Yeshiva = a new denomination? Moment: Independent journalism from a Jewish perspective. Retrieved from http://momentmag.com/Exclusive/2010/12/Feature-Orthodox.html)

- Bleich, David J. (1976). Women on synagogue boards. *Tradition*, 15(4), 254-267.
- Broyde, Michael J. & Brody, Shlomo M. (2011). Orthodox women rabbis? Tentative thoughts that distinguish between the timely and the timeless. *Hakirah, the Flatbush Journal of Jewish Law and Thought*, 11, 25-58.
- Discussion: Sara Hurwitz with Stern College students (2009, November 2). [Transcription]. Retrieved from <http://www.scribd.com/silvergleam/d/22047407-Maharat-Sara-Hurwitz-Can-Women-Be-Rabbis>
- Elazar, Daniel & Monson Rela G. (1982). The evolving roles of American congregational rabbis. *Modern Judaism*, 2(1), 73-89.
- Ferziger, Adam (2009). Feminism and heresy: The construction of a Jewish metanarrative. *Journal of American Academy of Religion*, 77(3), 494-546. doi: 10.1093/jaarel/lfp044
- Ferziger, Adam S. (1999). The Lookstein legacy: An American Orthodox rabbinical dynasty. *Jewish History*, 13(1), 127-149.
- Ferziger, Adam S. (2005). Constituency definition: The Orthodox dilemma. In Jack Wertheimer, (ed.), *Jewish Religious Leadership: Image and Reality*, vol. 2 (pp. 535-567). New York: JTS.
- Fishman, Sylvia B. (2000). *Changing minds: Feminism in contemporary Orthodox Jewish life*. New York: American Jewish Committee.
- Fishman, Sylvia B. (1989). The impact of feminism on American Jewish life. *American Jewish Year Book* 89, 3-63.
- Garbi, Jill (2012, May 21). Pioneering women to gather for historic forum. *New Jersey Jewish News*. Retrieved from <http://njewishnews.com/article/9471/pioneering-women-to-gather-for-historic-forum#.T-Zal7XlJu4>
- Goldstein, Evan (2010, April 20). Not everybody is ready for an Orthodox rabba. *The Wall Street Journal*. Retrieved from <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704671904575193990303740922.html>
- Golinkin, David, (2011). The participation of Jewish women in public rituals and Torah study 1845–2010. *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues*, 21, 46-66.
- Goodstein, Laurie (2000, December 21). Ordained as rabbis, women tell secret. *The New York Times*. Retrieved from

<http://www.nytimes.com/2000/12/21/us/ordained-as-rabbis-women-tell-secret.html>

Goodstein, Laurie (1998, February 6). Unusual, but not Unorthodox; Causing a stir, 2 synagogues hire women to assist rabbis. *The New York Times*. Retrieved from <http://www.nytimes.com/1998/02/06/nyregion/unusual-but-not-unorthodox-causing-stir-2-synagogues-hire-women-assist-rabbis.html?pagewanted=all&src=pm>

Greenberg, Blu (1984). Will there be Orthodox women rabbis? *Judaism*, 33(1), 23-33.

Greenberg, Blu (1992). "Is now the time for Orthodox women rabbis? *Moment*, 50-53, 74.

Greenberg, Blu (2000, January 20). Orthodox feminism and the next century. *Sh'ma: A Journal of Jewish Responsibility*, 1-2.

Greenberg, Simson (ed.) (1988). *The Ordination of women as rabbis : studies and responsa*. New York : The Jewish Theological Seminary of America

Heilman, Samuel C. (2006). *Sliding to the Right: The Contest for the Future of American Jewish Orthodoxy*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Hein, Avi (n.d.). A History of Women's Ordination as Rabbis. *Jewish Virtual Library*. Retrieved from

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/femalerabbi.html>

Helfgot, Nathaniel (2010, February 18). Women, Communal Leadership, and Modern Orthodoxy. *Text and Texture*. Retrieved from <http://text.rcarabbis.org/women-communal-leadership-and-modern-orthodoxy-by-nathaniel-helfgot/>

Hurwitz, Sara (2009). Orthodox women in rabbinic roles. In Elyse Goldstein (ed.) *New Jewish Feminism: Probing the Past, Forging the Future* (pp. 144-154). Woodstock, VT: Jewish Lights Publishing.

Hurwitz, Sara (2010, January 28). Mahara"t to Rabba. *Morethodoxy: Exploring the Breadth, Depth and Passion of Orthodox Judaism*. Retrieved from <http://morethodoxy.org/2010/01/28/mahara%E2%80%9Dt-to-rabba/>

IRF Statement on Women's Leadership Roles (n.d.). Retrieved from <http://www.internationalrabbinicfellowship.org/irf-statement-womens-leadership-roles>

- Jewish community study of New York (2011). Chapter five: Jewish connections. New York. Retrieved from <http://www.ujafedny.org/assets/documents/PDF/who-we-are/community-study-02/JCommStudyConnections.p>
- Kleinberg, Daren (2012). Orthodox women (Non-)Rabbis. *CCAR Journal: Reform Jewish Quarterly*, 59(2), 80-99.
- List of approved Yeshivot (2009, March). Retrieved from <http://www.rabbis.org/pdfs/ApprovedYeshivot.pdf>
- Luo, Michael (2006, August 21). An Orthodox Jewish Woman, and soon, a spiritual leader. *The New York Times*. Retrieved from http://www.nytimes.com/2006/08/21/nyregion/21rabbi.html?pagewanted=2&_r=1&ei=5090&en=ea52ecc8d1486da3&ex=1313812800&partner=rssuserland&emc=rss
- Mimi Feigelson, Reb (n.d.). Retrieved from <http://academics.ajula.edu/default.aspx?id=6277&tags=faculty>
- Maher, Michael (2007). A break with tradition: Ordaining women rabbis. *Irish Theological Quarterly*, 72, 32–60. doi: 10.1177/0021140007079135
- Marilyn, Henry, (May 15, 1998). Orthodox women crossing threshold into synagogue. *Jweekly*. Retrieved from <http://www.jweekly.com/article/full/8279/orthodox-women-crossing-threshold-into-synagogue/>
- Najman, Dina (2010). Reflections on five years of Jewish leadership. *Meorot*, 8. Retrieved from http://www.yctorah.org/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,1394/
- Nathan-Kezis, Josh (2010, April 28). Female rabbis banned, with loophole. *The Jewish Daily Forward*. Retrieved from <http://forward.com/articles/127612/female-rabbis-banned-with-loophole/>
- Nathan-Kezis, Josh (2012, June 14). Changing face of New York Jewry. *The Jewish Daily Forward*, Retrieved from <http://forward.com/articles/157766/changing-face-of-new-york-jewry/>
- Ner-David, Haviva (2000). *Life on the fringes: A feminist journey toward traditional rabbinic ordination*. Needham, MA: JFL Books.
- New York - Rabbis set to denounce Rabbi Avi Weiss for ordaining woman as rabba (2010, February, 24). *Vos Is Neias*. Retrieved from

- <http://www.vosizneias.com/50041/2010/02/24/new-york-rabbis-set-to-denonce-rabbi-avi-weiss-for-ordaining-woman-as-rabba>
- Orbach, Michael (2010, June 30). Backlash to visit by Sara Hurwitz. *The Jewish Star*. Retrieved from <http://thejewishstar.com/stories/Backlash-to-visitbySaraHurwitz,1834>
- Pogrebin, Abigail, (2010, July 11). The Rabbi and the Rabba. *New York Magazine*. Retrieved from <http://nymag.com/news/features/67145/>
- Responsa regarding women's roles in religious leadership (2009). *Conferral Ceremony of Sara Hurwitz*. Retrieved from http://www.ise.bgu.ac.il/faculty/kalech/judaism/Sara_Hurwitz.pdf
- Reut staff and facilitators (n.d). Retrieved from http://www.reutcenter.org/eng/e_bio.htm
- Rosenblatt, Gary (2011, January 11). Liberal Orthodox rabbinic group: No women members. *The Jewish Week*. Retrieved from http://www.thejewishweek.com/news/new_york/liberal_orthodox_rabbinic_group_no_women_members
- Rothstein, Gidon (2010a, February 23). Women and the splitting of Modern Orthodoxy: Confronting the underlying issues, *Text and Texture*. Retrieved from <http://text.rcarabbis.org/women-and-the-splitting-of-modern-orthodoxy-confronting-the-underlying-issues-by-gidon-rothstein/>
- Rothstein, Gidon (2010b). Making a simchah of maximizing women's roles in Orthodoxy. *Meorot*, 8, Retrieved from http://www.yctorah.org/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,1394/
- Sara Hurwitz conferral part 2 (2009. March 30). [Video file]. Retrieved from <http://www.youtube.com/watch?v=IrxsN5APwg0>
- Sarna Jonathan D. (2001, February 31). The Future of American Orthodoxy. *Sh'ma: A Journal of Jewish Responsibility*, 31, 1-3. Retrieved from 2001: <http://www.bjpa.org/Publications/details.cfm?PublicationID=2336>
- Sarna, Jonathan D. (2004). *American Judaism: A history*. New Haven: Yale University Press.
- Schachter, Hershel (2004). Can women be rabbis? *TorahWeb*, Retrieved from http://www.torahweb.org/torah/2004/parsha/rsch_dvorim2.html
- Schachter, Hershel (2011). Women Rabbis? *Hakirah, the Flatbush Journal of Jewish Law and Thought*, 11,19-23.

- Schwartz, Sidney (2003). *Finding a spiritual home: How a new generation of Jews can transform the American synagogue* (pp. 95–134). Woodstock, VT: Jewish Lights.
- Seidler-Feller, Chaim, (1984). Female rabbis, male fears. *Judaism*, 33(1), 79–84.
- TIKVAH SCHOLAR: Academic Year 2011-2012. Lynn Kaye (n.d.). Retrieved from http://www.nyutikvah.org/scholars/2011/lynn_kaye.html
- Turetsky, Yehuda & Waxman, Chaim I. (2011). Sliding to the left. *Modern Judaism*, 31(2), 119-141. doi:10.1093/mj/kjr010
- Weil, Steven (2011, May 26). The out-of-town advantage. *Jewish Action*. Retrieved from http://www.ou.org/jewish_action/05/2011/from_the_desk_of_rabbi_steven_weil_executive_vice_president3/
- Weiner, Julie (2010, January 28). Todah 'Rabba'? *The Jewish Week*. Retrieved from http://www.thejewishweek.com/news/short_takes/todah_%E2%80%98rabba%E2%80%99
- Weiss, Anthony (2009, May 29). Orthodox women to be trained as clergy, if not yet as rabbi: New Yeshiva seeks to challenge tradition while maintaining it. *Forward*. Retrieved from <http://www.forward.com/articles/106320/>
- Who is the Madricha Ruchanit? (n.d.). Retrieved from http://www.hir.org/madricha_ruchanit.html.
- Wiener auszeichnung für Eveline Goodman-Thau und Rolf Langenfass (2005, June 22). *Wien At*. Retrieved from <http://www.wien.gv.at/rk/msg/2005/0622/022.html>